

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ»

«ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ
ΑΦΑΝΤΟΥ: ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ»

Μεταπτυχιακή εργασία

Καπελλάκη Ειρήνη

Επιβλέπουσα: Νικολού Καλομοίρα

Μέλη της εξεταστικής επιτροπής: Φραντζή Αικατερίνη, Καρατσαρέας Πέτρος

ΡΟΔΟΣ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2017

Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία εκφράζουν αποκλειστικά τη συγγραφέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	Σελ. 6
Συντομογραφίες.....	Σελ. 7
Σύμβολα.....	Σελ. 8
Εισαγωγή.....	Σελ. 9
Κεφάλαιο 1: Ζητήματα νεοελληνικής διαλεκτολογίας.....	Σελ. 11
1.1 Γλώσσα-Διάλεκτος-Ιδίωμα.....	Σελ. 11
1.2 Μελέτη νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων.....	Σελ. 13
1.3 Ταξινόμηση των νεοελληνικών ιδιωμάτων.....	Σελ. 15
1.3.1 Χατζιδάκις.....	Σελ. 15
1.3.2 Τριανταφυλλίδης.....	Σελ. 15
1.3.3 Κοντοσόπουλος.....	Σελ. 16
1.3.4 Newton.....	Σελ. 16
1.3.5 Trudgill.....	Σελ. 19
1.4 Η ροδιακή διάλεκτος.....	Σελ. 24
1.4.1 Ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση στο νησί της Ρόδου....	Σελ. 26
Κεφάλαιο 2: Το γλωσσικό ιδίωμα του χωριού Αφάντου	Σελ. 28
2.1 Γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία.....	Σελ. 28
2.2 Σύγχρονη κοινωνιογλωσσική κατάσταση.....	Σελ. 30
2.3 Βασικά διαλεκτικά χαρακτηριστικά.....	Σελ. 30
2.3.1 Φωνητική – Φωνολογία.....	Σελ. 30
2.3.2 Μορφολογία.....	Σελ. 32
2.3.3 Σύνταξη.....	Σελ. 33
2.3.4 Λεξιλόγιο.....	Σελ. 34
2.4 Βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	Σελ. 36
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία της έρευνας.....	Σελ. 37
3.1 Τα δεδομένα.....	Σελ. 37
3.2 Έρευνα πεδίου και συλλογή προφορικού γλωσσικού υλικού..	Σελ. 40
3.3 Πληροφορητές.....	Σελ. 40
Κεφάλαιο 4: Φωνολογία.....	Σελ. 43
4.1 Εισαγωγή.....	Σελ. 43
4.2 Αποβολή μεσοφωνηεντικών συμφώνων	Σελ. 43

4.3 Διπλά σύμφωνα.....	Σελ. 48
4.4 Τσιτακισμός.....	Σελ. 56
4.5 Αφομοίωση	Σελ. 58
4.6 Ανομοίωση.....	Σελ. 62
4.7 Τροπή των /x/ /s/ /θ/ σε γλωττιδικό [h].....	Σελ. 63
4.8 Ουρανικοποίηση.....	Σελ. 65
4.9 Επένθεση του /j/.....	Σελ. 67
4. 10 Συνίζηση.....	Σελ. 68
4.11 Συμφωνικά συμπλέγματα.....	Σελ. 69
4.12 Φωνηεντικές διαδικασίες.....	Σελ. 70
4.13 Τονισμός.....	Σελ. 75
4.14 Ανασκόπηση.....	Σελ. 76
Κεφάλαιο 5: Μορφολογία.....	Σελ. 78
5.1 Εισαγωγή.....	Σελ. 78
5.2 Το γένος.....	Σελ. 78
5.3 Ονοματική κλιτική μορφολογία.....	Σελ. 79
5.3.1 Κλίση του άρθρου.....	Σελ. 79
5.3.2 Κλίση του ουσιαστικού.....	Σελ. 79
5.3.2.1 Αρσενικά ουσιαστικά.....	Σελ. 80
5.3.2.2 Θηλυκά ουσιαστικά.....	Σελ. 81
5.3.2.3 Ουδέτερα ουσιαστικά.....	Σελ. 81
5.3.3 Κλίση του επιθέτου.....	Σελ. 82
5.4 Ρηματική κλιτική μορφολογία.....	Σελ. 83
5.4.1 Κλιτική τάξη 1 (KT1).....	Σελ. 84
5.4.2 Κλιτική τάξη 2 (KT2).....	Σελ. 85
5.5 Παραγωγική μορφολογία.....	Σελ. 88
5.5.1 Παράγωγα ουσιαστικά.....	Σελ. 88
5.5.1.1 Υποκοριστικά.....	Σελ. 89
5.5.1.2 Μεγεθυντικά.....	Σελ. 90
5.5.2 Παράγωγα επίθετα.....	Σελ. 90
5.6 Ανασκόπηση.....	Σελ. 90
Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα.....	Σελ. 92
Βιβλιογραφία.....	Σελ. 94

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Γλωσσολογία της Νοτιοανατολικής Μεσογείου» του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Η εργασία αυτή δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη βοήθεια και τη συμπαράσταση κάποιων ανθρώπων στους οποίους αισθάνομαι την ανάγκη και την υποχρέωση να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Πρώτη απ' όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτρια της εργασίας μου κ. Καλομοίρα Νικολού για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση της καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας. Ευχαριστώ επίσης τους καθηγητές μου, κ. Κατερίνα Φραντζή και κ. Πέτρο Καρατσαρέα, για την προθυμία τους να συμμετάσχουν στην επιτροπή αξιολόγησης της εργασίας μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους Παύλο Μπακίρη και Φλώρα Γιαννακάκη, κατοίκους του χωριού Αφάντου, οι οποίοι με έφεραν σε επαφή με τους πληροφορητές, βρέθηκαν μαζί μου σε όλες τις συνεντεύξεις και με βοήθησαν στην επεξεργασία του γλωσσικού υλικού. Ευχαριστώ τον Παύλο και για τη φιλία του η οποία είναι πολύτιμη και ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία.

Ακόμα θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους πληροφορητές οι οποίοι συνεργάστηκαν μαζί μου με μεγάλη προθυμία και μου άνοιξαν το σπίτι αλλά και την καρδιά τους.

Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ στους φίλους μου, την οικογένεια μου και τον άνθρωπό μου, για την στήριξή τους, την εμπιστοσύνη τους και κυρίως την υπομονή τους αυτά τα δύο χρόνια.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕ	Αρχαία Ελληνικά
ΑΙ	Αφαντενό Ιδίωμα
Αρχ.	Αρχαίος-α-ο
Βλ.	Βλέπε
Εν.	Ενικός
Επιμ.	Επιμέλεια
IPA	International Phonetic Alphabet
ΚΝΕ	Κοινή Νέα Ελληνική
Κ.τ.λ.	Και τα λοιπά
ΚΤ	Κλιτική Τάξη
Μτφρ.	Μετάφραση
Σελ.	Σελίδα
Πληθ.	Πληθυντικός
ΠΛ.	Πληροφορητής
Π.χ.	Παραδείγματος χάρη
GD	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
LD	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
KT	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
KK	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
KI	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
GM	Αρχικά ονόματος πληροφορητή
N&Z	Ντίνας & Ζαρκογιάννη
Τσοπ.	Τσοπανάκης

ΣΥΜΒΟΛΑ

[ ]	φωνητική καταγραφή
//	φωνολογική αναπαράσταση
‘ ’	σημασία στην ΚΝΕ
=	σημασία στην ΚΝΕ
→	τρέπεται σε
>	τρέπεται σε
<	προέρχεται από
*	αντιγραμματικός τύπος
~	διάκριση ανάμεσα σε δύο ποικιλίες
#	όριο λέξης
ː	μακρότητα στην φωνητική μεταγραφή
h	δασύτητα στην φωνητική μεταγραφή
˘	πρωτεύων τόνος στην φωνητική μεταγραφή
˙	δευτερεύων τόνος στην φωνητική μεταγραφή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος του χωριού Αφάντου Ρόδου στα γραμματικά επίπεδα της φωνολογίας και της μορφολογίας. Το γλωσσικό ιδίωμα του Αφάντου ανήκει στην ομάδα των νότιων και ανατολικών ιδιωμάτων της νέας ελληνικής, τα οποία μιλιούνται στα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου και την Κύπρο (Hadzidakis 1892, 342· Χατζιδάκις 1915, 115· Τριανταφυλλίδης 1936, 68) και ειδικότερα, σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1940), ανήκει στη βορειοανατολική ζώνη ιδιωμάτων της Ρόδου.

Η διεξαγωγή έρευνας πεδίου για τη συλλογή προφορικού υλικού από φυσικούς ομιλητές στο ομώνυμο χωριό της Ρόδου κρίθηκε επιβεβλημένη, προκειμένου η παρούσα εργασία να αποτυπώσει και να καταγράψει τις διαλεκτικές δομές που διατηρούνται στη σημερινή μορφή της υπό εξέταση ροδιακής ποικιλίας. Στόχος της εργασίας είναι η συγχρονική εξέταση των βασικών φωνολογικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών του αφαντενού ιδιώματος. Η συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία διατηρεί τα ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά της αλλά παρατηρείται εξασθένηση αυτών, κυρίως στα νεότερα άτομα. Όπως παρατηρείται σε όλες τις διαλέκτους και τα ιδιώματα της νέας ελληνικής γλώσσας, έτσι και το αφαντενό ιδίωμα εμφανίζει έντονη τάση συρρίκνωσης λόγω της επικράτησης της κοινής νεοελληνικής (στο εξής KNE).

Σε αυτό το πλαίσιο, η περιγραφή των βασικών γραμματικών χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης διαλεκτικής ποικιλίας συμβάλλει στη γενικότερη γλωσσολογική μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων στη σύγχρονη μορφή τους. Ειδικότερα, η συλλογή και επεξεργασία πρωτογενούς ηχητικού υλικού και η δημιουργία σώματος διαλεκτικών δεδομένων δεν καθιστά μόνο πιο αποτελεσματική την εξέταση συγκεκριμένων γλωσσικών φαινομένων, αλλά μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για τη δημιουργία μιας πληρέστερης γραμματικής περιγραφής των διαλεκτικών ποικιλιών της Ρόδου στο μέλλον.

Η εργασία διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ζητήματα που απασχόλησαν και απασχολούν τη νεοελληνική διαλεκτολογία. Αρχικά γίνεται μια αποσαφήνιση των όρων *γλώσσα*, *διάλεκτος* και *ιδίωμα* για τους οποίους υπάρχει μια γενικότερη σύγχυση. Έπειτα παρουσιάζονται κάποια ζητήματα που έχουν απασχολήσει τους μελετητές σχετικά με τα νεοελληνικά ιδιώματα. Επίσης παρατίθενται οι προτάσεις για την ταξινόμηση των ελληνικών

ιδιωμάτων που έχουν δοθεί από διάφορους μελετητές και γίνεται μια παρουσίαση του ροδιακού ιδιώματος και της επιπλέον διαλεκτικής διαφοροποίησης που υπάρχει στο νησί της Ρόδου.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στο γλωσσικό ιδίωμα του Αφάντου παρουσιάζοντας βασικές πληροφορίες για την ιστορία και την γεωγραφία του χωριού αλλά και την παρούσα κοινωνιογλωσσική κατάσταση. Ακόμα αναφέρονται τα βασικά διαλεκτικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος και γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση σε μελέτες που έχουν γίνει για το ιδίωμα.

Το τρίτο κεφάλαιο παρέχει πληροφορίες σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα δεδομένα της έρευνας και δίνονται πληροφορίες που αφορούν στον τρόπο συλλογής του προφορικού υλικού και στους πληροφορητές.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα φωνολογικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος, όπως αυτά αναδείχθηκαν από την επεξεργασία των διαλεκτικών δεδομένων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζονται οι βασικές πτυχές του μορφολογικού συστήματος του ιδιώματος με έμφαση στην ονοματική κλιτική μορφολογία, στη ρηματική κλιτική μορφολογία και στην παραγωγική μορφολογία.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το έκτο κεφάλαιο, στο οποίο παρατίθενται τα βασικότερα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε από την εξέταση των φωνολογικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών του αφαντενού ιδιώματος.

1. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑΣ

1.1 Γλώσσα - Διάλεκτος - Ιδίωμα

Με τον όρο *διάλεκτος* οι γλωσσολόγοι χαρακτηρίζουν τις παραλλαγές μιας γλώσσας οι οποίες χρησιμοποιούνται εντός ορίων μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής (Κακριδή-Φερράρι, 2007). Οι παραλλαγές αυτές έχουν μεγάλη απόκλιση από την κοινή σε όλα τα γραμματικά επίπεδα (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη) και το λεξιλόγιο. Η διάλεκτος συνήθως ορίζεται σε σχέση με τον όρο *γλώσσα*. Στις ανθρώπινες κοινωνίες χρησιμοποιούνται γλωσσικές ποικιλίες με σκοπό την επικοινωνία, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορές και ομοιότητες. Αν υπάρχουν διαφορές στη μορφή των γλωσσικών ποικιλιών τότε θεωρείται ότι είναι διαφορετικές γλώσσες. Από την άλλη αν παρουσιάζουν ομοιότητες σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα, τότε θεωρούμε ότι έχουμε διαλέκτους τις ίδιας γλώσσας (Δελβερούδη 2001, 173). Σύμφωνα με τον Hudson (1980, 37-38), αυτή η σχέση γλώσσας και διαλέκτου έχει τη ρίζα της στη διαχρονία καθώς είτε αποδεδειγμένα είτε υποθετικά όταν δύο γλωσσικές ποικιλίες παρουσιάζουν ομοιότητες, σημαίνει ότι προέρχονται από μια μητέρα-γλώσσα η οποία έχει διασπαστεί σε διαλέκτους. Ένα ακόμα στοιχείο για τη σχέση γλώσσας και διαλέκτου, σύμφωνα με τη Δελβερούδη (2001, 173), έχει να κάνει με τη λειτουργία την οποία επιτελούν οι ανόμοιες γλωσσικές ποικιλίες στα όρια μιας γλωσσικής κοινότητας. Γλώσσα θεωρείται η γλωσσική ποικιλία η οποία έχει καθιερωθεί ως πρότυπη γλωσσική μορφή, χρησιμοποιείται στο γραπτό λόγο, στην εκπαίδευση και στη δημόσια ζωή (Haugen 1972, 107-110· Hudson 1980, 32-34). Διάλεκτος από την άλλη θεωρείται η γλωσσική ποικιλία η οποία μιλιέται από μια μικρή ομάδα ομιλητών στα πλαίσια της καθημερινής τους ζωής, δεν είναι κωδικοποιημένη και δεν έχει γραπτή μορφή παρά μόνο προφορική (Δελβερούδη 2001, 173). Μια γλωσσική ποικιλία επιλέγεται έναντι κάποιας άλλης ως πρότυπη για λόγους καθαρά κοινωνικοπολιτικούς και όχι υπεροχής της συγκεκριμένης ποικιλίας. Όπως αναφέρει η Κακριδή-Φερράρι (2007, 376), «από τη στιγμή που μια ποικιλία επιλέγεται ως πρότυπη και τυποποιείται είναι αναμενόμενο να εμπλουτίζεται με νέα εκφραστικά μέσα, τα οποία ενισχύουν περαιτέρω το κύρος και την υπεροχή της».

Η διάκριση μεταξύ γλώσσας και διαλέκτου δεν είναι εύκολο να γίνει με βάση καθαρά γλωσσολογικά κριτήρια (Chambers & Trudgill 1998). Οι Αρχάκης και Κονδύλη (2004) πιστεύουν ότι ο διαχωρισμός των γλωσσών και των διαλέκτων δεν μπορεί να είναι έργο του γλωσσολόγου ή του διαλεκτολόγου καθώς συνδέεται με την

οριοθέτηση των πολιτικών κρατών. Μια διάλεκτος για λόγους πολιτικούς μπορεί να αλλάξει προσανατολισμό και οι ομιλητές της να πιστέψουν ότι ανήκει σε μία άλλη γλώσσα. Ακόμα είναι πολύ πιθανό να αποκτήσει ευρύτατη διάδοση και να αναχθεί σε κοινή (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009). Όπως πολύ εύστοχα είχε πει ο Max Weinreich «γλώσσα είναι μία διάλεκτος που έχει στρατό και στόλο» και σύμφωνα με τον Calvet «διάλεκτος δεν είναι παρά μια ηττημένη γλώσσα».

Για να αναδειχθεί μια διάλεκτος σε γλώσσα απαιτούνται κάποιες συγκεκριμένες διαδικασίες προτυποποίησης (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009), όπως:

- η συγγραφή λεξικών, γραμματικών και ορθογραφικών οδηγών
- η χρήση της στο γραπτό και στο δημόσιο λόγο
- η αναγνώριση και αποδοχή της γλωσσικής αυτής νόρμας από τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας
- η δημιουργία φορέων, υπεύθυνων για τη διάδοση και τη διαφύλαξη της ομοιογένειάς της.

Γενικότερα υπάρχει μια σύγχυση στη βιβλιογραφία για το τι είναι *γλώσσα*, τι *διάλεκτος* και τι *ιδίωμα*. Πολλοί γλωσσολόγοι θέτουν ως προϋπόθεση για τον ορισμό μιας διαλέκτου ή ενός ιδιώματος το βαθμό αμοιβαίας κατανόησης των ομιλητών. Όταν υπάρχει μεγάλη γλωσσική απόκλιση η οποία δυσκολεύει την κατανόηση από άλλους ομιλητές της ίδιας γλώσσας, τότε κάνουμε λόγο για διάλεκτο. Από την άλλη όταν η απόκλιση αυτή είναι μικρότερη και δε δημιουργεί πρόβλημα συνεννόησης με άλλους ομιλητές της ίδιας γλώσσας τότε κάνουμε λόγο για ιδίωμα. Συχνά όμως αυτοί οι δύο όροι συγχέονται και αναφέρονται στο ίδιο πράγμα, υποδιαιρέσεις δηλαδή της ίδιας γλώσσας. Το ιδίωμα αποτελεί υποκατηγορία της διαλέκτου όμως μια διάλεκτος μπορεί να γίνει ιδίωμα ύστερα από τη διάβρωσή της από την κοινή (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009). Το ιδίωμα μιλιέται στα πλαίσια του οικογενειακού και στενού κοινωνικού περιβάλλοντος, συνήθως των ανθρώπων της υπαίθρου και έχει μικρότερες διαφορές από την κοινή από ότι μια διάλεκτος (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009).

Ο Coseriu (1982) διακρίνει τρία είδη διαλέκτων σε μία γλώσσα:

1. Τις *οριζόντιες* ή *διατοπικές* ή *γεωγραφικές* ή *χωρικές* οι οποίες έχουν να κάνουν σε σχέση με τον τόπο. Τις διαλέκτους αυτές τις εξετάζει ένας κλάδος της γλωσσολογίας που ονομάζεται *χωρογλωσσολογία*.
2. Τις *διαστρωματικές* οι οποίες σχετίζονται με κοινωνικοπολιτικά στρώματα.

3. Τις διαφασικές οι οποίες εξαρτώνται από τον τρόπο, το χαρακτήρα ή τη διάθεση του ομιλητή.

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001), διάλεκτοι με την αυστηρή έννοια του όρου στην Ελλάδα, χαρακτηρίζονται η Τσακωνική, η Ποντιακή, η Κατωιταλική, η Καππαδοκική και καταχρηστικά η Κυπριακή και η Κρητική που θεωρούνται από τον εν λόγω μελετητή μια ενδιάμεση κατηγορία μεταξύ των διαλέκτων και των ιδιωμάτων.

Όπως επισημαίνει ο Κοντοσόπουλος (2001), οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα του ελλαδικού χώρου, ύστερα κυρίως από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, εμφανίζουν έντονη τάση συρρίκνωσης λόγω της επικράτησης της ΚΝΕ. Αυτό είναι ένα γενικότερο φαινόμενο της εποχής μας, όπου με τη ραγδαία εξάπλωση της εκπαίδευσης, την αστικοποίηση, την τεχνολογική εξέλιξη και την ανάπτυξη των μεταφορών και των επικοινωνιών, έχει παρατηρηθεί ραγδαία συρρίκνωση των διαλεκτικών διαφορών (Κακριδή-Φερράρι, 2007). Σύμφωνα με την Καμπάκη-Βουγιουκλή (2009), οι νεοελληνικές διάλεκτοι και ιδιώματα θα υποχωρήσουν όπως συνέβη και με τις διαλέκτους της αρχαίας ελληνικής στην Αττική και στην Κοινή.

1.2 Μελέτη νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων

Ο κλάδος της διαλεκτολογίας αναπτύχθηκε τον 19^ο αιώνα ως παρακλάδι της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας και ασχολείται με τη μελέτη των γλωσσικών ποικιλιών. Η διαλεκτολογία διατήρησε τα θεωρητικά μοντέλα της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας και τις μεθόδους της, την περιγραφή δηλαδή και τη σύγκριση των διαλεκτικών ποικιλιών μιας γλώσσας, με στόχο να βρεθούν οι αρχαϊσμοί που διατηρούνται στις διαλέκτους και να αναδειχθούν οι φωνητικοί κανόνες οι οποίοι καθόρισαν τη γλωσσική εξέλιξη (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Η ελληνική γλώσσα εμφανίζεται από την αρχαιότητα χωρισμένη σε διαλέκτους (Τζιτζιλής 2001, 168). Η μελέτη των νεοελληνικών ιδιωμάτων ξεκίνησε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα από τον Χατζιδάκι, ο οποίος θεωρείται θεμελιωτής της γλωσσικής επιστήμης στην Ελλάδα. Χάρη στον Χατζιδάκι αποδεικνύεται ότι όλες οι νεοελληνικές διάλεκτοι, με εξαίρεση την τσακωνική, προέρχονται από την ελληνιστική κοινή (Τζιτζιλής 2001, 168).

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001), η σημασία της μελέτης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων εκτός από γλωσσική είναι και ιστορική,

καθώς τα γλωσσικά αυτά στοιχεία μας κάνουν γνωστή την ιστορία, τη λαογραφία και την κοινωνιολογία των κατοίκων των περιοχών του ελλαδικού χώρου. Γενικότερα η πορεία της διαλεκτολογίας στην Ελλάδα είναι κατά μία έννοια ιστορικά προσανατολισμένη και αυτό ευθύνεται, σύμφωνα με τον Τζιτζιλί (2001, 168), για την απουσία ενός Γλωσσικού Άτλαντα, με εξαίρεση τον Γλωσσικό Άτλαντα της Κρήτης που συντάχθηκε από τον Κοντοσόπουλο (1988). Για την απουσία Γλωσσικού Άτλαντα είχε αναφερθεί το 1938 ο Τριανταφυλλίδης λέγοντας ότι: «επειδή δεν έχει προηγηθεί συστηματική γλωσσογεωγραφική έρευνα και λείπει έτσι ο γλωσσογεωγραφικός άτλαντας δεν είναι δυνατό να γίνει οριστική κατάταξη των ελληνικών ιδιωμάτων». Έτσι, μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει μια κατηγοριοποίηση των διαλέκτων η οποία να είναι κοινώς αποδεκτή.

Μια ακόμα ιδιορρυθμία των διαλεκτικών μελετών είναι η μη αναφορά σε ξένες επιρροές, η σημασία των οποίων είναι αδιαμφισβήτητη για τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας και των διαλέκτων της (Τζιτζιλής 2001, 168).

Ο Τζιτζιλής (2001) χωρίζει σε τρεις περιόδους τη μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Κατά την πρώτη περίοδο οι επιστημονικές μελέτες ήταν ιστορικά προσανατολισμένες. Οι μελέτες αυτές αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος γενικότερα των διαλεκτικών σπουδών. Στη δεύτερη περίοδο, τη δεκαετία του '80, οι επιστημονικές προσεγγίσεις των νεοελληνικών διαλέκτων κινούνται στα πλαίσια της δομικής διαλεκτολογίας όπου το ενδιαφέρον των μελετητών στρέφεται στη φωνολογία και στο λεξιλόγιο των διαλέκτων. Κατά την τρίτη περίοδο έχουμε μετακίνηση από τη δομική διαλεκτολογία προς τη γενετική διαλεκτολογία. Η περίοδος αυτή σηματοδοτήθηκε από το έργο του Newton «*The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*» (Κέμπριτζ 1972).

Σύμφωνα με τον Τζιτζιλί (2001), οι διαλεκτικές μελέτες μας προσφέρουν τη φωνητική και φωνολογική περιγραφή των ιδιωμάτων, μια σχετικά ικανοποιητική περιγραφή του μορφολογικού συστήματος αλλά όχι τόσο ικανοποιητική περιγραφή για τη σύνταξη, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις παραβλέπεται ή παρουσιάζεται εν συντομία. Το λεξιλόγιο συχνά περιορίζεται στους τομείς της γεωργίας ή της ένδυσης, λόγω της επιλογής των πληροφορητών οι οποίοι είναι ηλικιωμένοι, συνήθως γυναίκες, που δεν έρχονται σε επαφή με άλλες διαλέκτους και ιδιώματα λόγω του ότι δε μετακινούνται από το χωριό τους.

1.3 Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων/νεοελληνικών ιδιωμάτων

Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (1938, 66), λόγω του ότι στην Ελλάδα δεν έχει γίνει ενδελεχής γλωσσογεωγραφική έρευνα και δεν υπάρχει γλωσσογεωγραφικός άτλαντας, είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί οριστική ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων/ιδιωμάτων. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι βασικότερες προτάσεις που έχουν γίνει για την κατάταξη των νεοελληνικών διαλέκτων/ιδιωμάτων σε ομάδες καθώς δεν υπάρχει μία που να είναι γενικώς αποδεκτή.

1.3.1 Χατζιδάκις

Η γνωστότερη ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων/ιδιωμάτων είναι του Χατζιδάκι (Hatzidakis 1892, 342). Η κυριότερη διάκριση που εισήγαγε είναι εκείνη μεταξύ βόρειων και νότιων ιδιωμάτων στηριζόμενος σε δύο φωνολογικά φαινόμενα: (α) τη στένωση των άτονων μεσαίων φωνηέντων /o/ και /e/ σε /u/ και /i/ και (β) την αποβολή των άτονων υψηλών /i/ και /u/. Τα βόρεια ιδιώματα είναι αυτά τα οποία παρουσιάζουν τη συγκεκριμένη στένωση και αποβολή, ενώ στα νότια ιδιώματα τα φωνήεντα δε μεταβάλλονται. Επίσης ο Hatzidakis με βάση τη διατήρηση του τελικού /n/ ή την αποβολή του, διακρίνει τα ιδιώματα σε ανατολικά και δυτικά. Τα ανατολικά ιδιώματα διατηρούν το τελικό /n/, π.χ. παιδίν, τυρίν, ενώ τα δυτικά το αποβάλλουν.

1.3.2 Τριανταφυλλίδης

Ο Τριανταφυλλίδης (1938, 66-67) θέτει τα παρακάτω φαινόμενα ως βάση για την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων/ιδιωμάτων:

- α) την απορρίνωση των ρινικών συμπλεγμάτων mb, ng, nd, π.χ. *kubí* – *kumbí*.
- β) την τροπή του [ç] σε [ʃ], π.χ. *çéři* > *ʃéři*
- γ) τη διατήρηση της χρονικής αύξησης, π.χ. *edénete* - *dénete*
- δ) τη χρήση της αιτιατικής ενικού των προσωπικών αντωνυμιών μετά από τα ρήματα δίνω και λέω: *se léo* - *su léo*
- ε) την επίταξη των άτονων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας: *díni mu* - *mu díni*

αποβολή των άτονων /i/ και /u/. Η ανύψωση από την άλλη μετατρέπει τα άτονα /e/ και /o/ σε [i] και [u] αντίστοιχα.

Τσιτακισμός

Στην Κρητική, την Παλιά Αθηναϊκή και στις νοτιοανατολικές διαλέκτους τα υπερωικά σύμφωνα /k/ /x/ /γ/, όταν βρίσκονται μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/, τρέπονται σε [tʃ], [ʃ], [z] αντίστοιχα. Σε κάποιες διαλέκτους τρέπονται σε [tʰ], [s], [z].

Διπλά σύμφωνα

Κάποιες από τις διαλέκτους διατηρούν την προφορά των διπλών συμφώνων. Η ηπειρωτική Ελλάδα και η Κρήτη δε διατηρούν την προφορά αυτή, ενώ διατηρείται στη Ρόδο, τη Χίο και την Κύπρο, π.χ. [θάλασσα], [γράμμα].

Δημιουργία ημιφώνου

Το άτονο [i] τρέπεται σε ημίφωνο [y] όταν βρίσκεται πριν από φωνήεν. Στις περισσότερες από τις διαλέκτους το τονισμένο [i] τρέπεται σε [y] όταν βρίσκεται πριν από φωνήεν και ο τόνος του μετακινείται μπροστά. Στην Παλιά Αθηναϊκή δεν υπάρχει τέτοια εξέλιξη.

Αποβολή των ηχηρών τριβόμενων

Τα ηχηρά τριβόμενα /v/, /ð/ και /γ/, όταν βρίσκονται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, αποβάλλονται. Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται στις νοτιοανατολικές διαλέκτους/ιδιώματα, π.χ. φόβος > [fóos], λάδι > [láin], μάγος > [máos].

Αποβολή του τελικού /n/

Στις πιο πολλές διαλέκτους το τελικό /n/ έχει αποβληθεί, εκτός από κάποιους τύπους του άρθρου, ρημάτων και επιθέτων σε μεσοφωνηεντική θέση. Η εξέλιξη αυτή δεν έχει επηρεάσει τις νοτιοανατολικές διαλέκτους οι οποίες διατηρούν τον αρχαίο τύπο του τελικού /n/.

Ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης

Η ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης μας δίνει το σχήμα του συμφωνικού συμπλέγματος τριβόμενο + στιγμιαίο. Την τάση αυτή ακολουθούν λέξεις όπως το

[eftá] και [efzí]. Σε πολλές διαλέκτους συναντάμε το σχήμα τριβόμενο + τριβόμενο, π.χ. [ανγό], [ρανδί], ενώ στις νοτιοανατολικές όπου απαντά το φαινόμενο της ανομοίωσης ως προς τον τρόπο άρθρωσης έχουμε [ανγόν] και [ρανδίν].

Επένθεση του /γ/ στα ρήματα

Σε κάποιες διαλέκτους όπως η Κρητική, η Παλιά Αθηναϊκή και στις νοτιοανατολικές διαλέκτους παρατηρείται η επένθεση του /γ/ στους ρηματικούς τύπους ανάμεσα στο παραγωγικό επίθημα –ευ- και το κλιτικό επίθημα –ω, π.χ. [ðulénɣo] ‘δουλεύω’.

Υμιλον > /u/

Στη μεσαιωνική περίοδο λέξεις που είχαν ‘υ, οι’ προφέρονταν ως [ü], όμως σχεδόν σε όλες τις ποικιλίες της ΚΝΕ τράπηκε σε [i]. Σε κάποιες διαλέκτους όμως, όπως της Κύμης, της Αίγινας, των Μεγάρων, της Παλιάς Αθηναϊκής και της τσακωνικής, τα ‘υ, οι’ προφέρονται [u], π.χ. [ksúlo] αντί για [ksílo].

Σύμφωνα με τα κριτήρια ταξινόμησης του Newton, οι διάλεκτοι της νέας ελληνικής θα μπορούσαν να χωριστούν στις εξής ομάδες:

Πελοποννησιακές - Επτανησιακές

Είναι οι διάλεκτοι που ομιλούνται στα νησιά του Ιονίου και στην Πελοπόννησο, εκτός από τη Μάνη και την Τσακωνιά. Οι διάλεκτοι αυτές έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της κοινής.

Βόρειες

Τα βασικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται σε αυτές τις διαλέκτους είναι η αποβολή των υψηλών φωνηέντων και η κώφωση. Στη βόρεια διαλεκτική ζώνη ανήκουν επίσης οι περιοχές της Βόρειας Εύβοιας, Θάσου, Σαμοθράκης, Λήμνου και Λέσβου.

Παλιά Αθηναϊκή

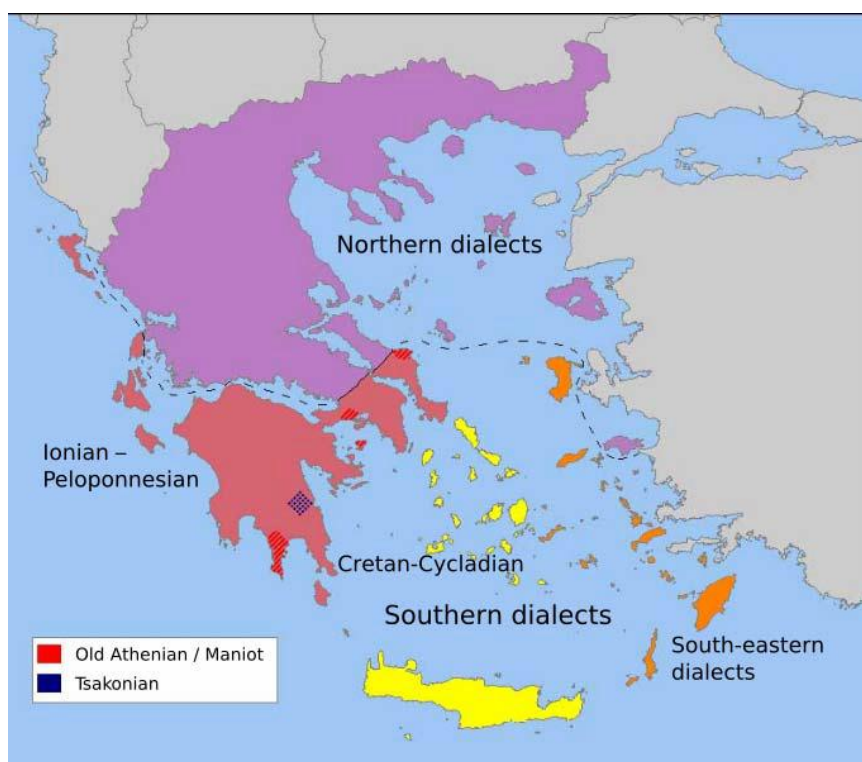
Η Παλιά Αθηναϊκή η οποία έχει εκλείψει, εκπροσωπείται από τις περιοχές της Αίγινας και των Μεγάρων. Τα κυριότερα φαινόμενα που εμφανίζονται είναι αυτά της επένθεσης του /γ/ στα ρήματα, του τσιτακισμού και της προφοράς των ‘υ, οι’ ως [u].

Κρητική

Η Κρητική διάλεκτος μιλιέται στην Κρήτη, την Ικαρία κι ίσως και στη Μύκονο, τη Σίφνο και τη Σαντορίνη. Τα κυριότερα φαινόμενα που εμφανίζονται στην Κρητική διάλεκτο είναι η επένθεση του /γ/ στα ρήματα και ο τσιτακισμός.

Νοτιοανατολικές

Οι νοτιοανατολικές διάλεκτοι ομιλούνται στη Χίο, τη Ρόδο, την Κω, την Αστυπάλαια, τη Σύμη, την Κάρπαθο και την Κύπρο. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στις νοτιοανατολικές διαλέκτους είναι ο τσιτακισμός, η επένθεση του /γ/ στα ρήματα, η προφορά των διπλών συμφώνων, η αποβολή των ηχηρών τριβόμενων σε μεσοφωνηεντική θέση, η διατήρηση του τελικού /n/ και η ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης.

Χάρτης 2. Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου. [Brian Newton: (1972:17xii) *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*, Cambridge].

1.3.5 Trudgill

Η ταξινόμηση του Trudgill (2003) η οποία παρουσιάζεται παρακάτω βασίζεται στις εργασίες των Κοντοσόπουλου και Newton, κι επομένως, πολλά από τα φωνολογικά

χαρακτηριστικά που περιλαμβάνει έχουν συζητηθεί εκτενώς από τους προηγούμενους μελετητές. Πιο συγκεκριμένα, ο Trudgill στηρίζει την πρότασή του χρησιμοποιώντας τα ακόλουθα έξι φωνολογικά φαινόμενα:

Αποβολή των υψηλών φωνηέντων

Η αποβολή των υψηλών φωνηέντων είναι ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται με τις βορειοανατολικές διαλέκτους (βλ. Newton 1972, 182). Ο Κοντοσόπουλος (2001) χωρίζει τις βορειοανατολικές διαλέκτους σε τρεις υποομάδες. Οι *ακραίες βόρειες* διάλεκτοι είναι οι διάλεκτοι οι οποίες αποβάλλουν τα άτονα /i/ και /u/ και ανυψώνουν τα άτονα /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα. Οι *βόρειες* διάλεκτοι αποβάλλουν τα άτονα /i/ και /u/ μόνο όταν βρίσκονται στο τέλος της λέξης και ανυψώνουν τα άτονα /e/ και /o/. Τέλος, οι *ημιβόρειες* διάλεκτοι αποβάλλουν τα άτονα /i/ και /u/ μόνο όταν βρίσκονται στο τέλος της λέξης και δεν ανυψώνουν τα άτονα /e/ και /o/. Γενικότερα η αποβολή των υψηλών φωνηέντων δεν έχει επηρεάσει περιοχές νοτιότερα.

Υψιλον > /u/

Τα *υ* και *οι* αρχαίων ελληνικών ([y]), τράπηκαν σε /i/ σχεδόν σε όλα τα ιδιώματα της νέας ελληνικής (Newton 1972, 16). Ωστόσο, στις διαλέκτους της Κύμης, της Αίγινας, των Μεγάρων, στην Παλιά Αθηναϊκή, στη χερσόνησο της Μάνης στη νότια Πελοπόννησο και στη τσακωνική τράπηκαν σε /u/.

Ουράνωση των υπερωικών

Στα ιδιώματα και τις διαλέκτους της νέας ελληνικής, σε περιβάλλοντα πριν από πρόσθιο φωνήεν και /j/, συναντάμε το φαινόμενο της προσθίωσης των υπερωικών. Στις νότιες διαλέκτους ωστόσο, έχουμε ουράνωση και προστριβοποίηση των υπερωικών στην ίδια θέση. Έτσι βλέπουμε τα /k/, /g/, /x/, /ɣ/ να προσθιώνονται όταν βρίσκονται πριν από /i/ /e/ /j/ και να τρέπονται σε [tɛ], [dz], [ɛ], [z] στην Κρήτη ή σε [tʃ], [dʒ], [ʃ], [z] στην Κύπρο. Το φαινόμενο αυτό το συναντάμε και στην Μάνη (Newton, 1972· Κοντοσόπουλος, 2001), στα Κύθηρα, τα Αντικύθηρα, σε κάποια νησιά των Κυκλάδων και της Δωδεκανήσου, όπως επίσης και στην Κύμη Ευβοίας.

Τσιτακισμός

Το φαινόμενο του τσιτακισμού αφορά στην επιπλέον προσθίωση του αρχικού /k/, το οποίο όταν βρίσκεται μπροστά από /i/ /e/ και /j/, τρέπεται στον προστριβόμενο

κορωνιδικό φθόγγο [ts]. Σύμφωνα με τον Newton (1972, 133), αυτό μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα τη συγχώνευση των /k/ και /ts/. Σε κάποια μέρη έχουμε επέκταση του φαινομένου και στα /x/ και /g/ τα οποία τρέπονται σε [s] και [dz] αντίστοιχα. Ο τσιτακισμός απαντά στα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων, στην Αίγινα, την Παλιά Αθηναϊκή και στα Μέγαρα.

Διπλά σύμφωνα

Η διατήρηση των διπλών συμφώνων των αρχαίων ελληνικών είναι ένα χαρακτηριστικό της κυπριακής διαλέκτου και κάποιων νησιών του νοτιοανατολικού Αιγαίου. Στην κυπριακή το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται ακόμα και στην αρχή της λέξης. Ο διπλασιασμός των συμφώνων σε περίπτωση που είναι τριβόμενα, έρρινα ή προσεγγιστικά έχει τη μορφή μακρότητας, ενώ στην περίπτωση που είναι άηχα κλειστά εμφανίζεται όχι μόνο ως μακρότητα αλλά και ως δασύτητα.

Διατήρηση του τελικού /n/

Ένα ακόμα φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζει την κυπριακή διάλεκτο και τις νοτιοανατολικές διαλέκτους είναι η διατήρηση του τελικού /n/.

Σύμφωνα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ο Trudgill διακρίνει το διαλεκτόφωνο ελληνικό χώρο σε 14 περιοχές:

1. Κεντρική

Λόγω του ότι η KNE έχει πάρει τα περισσότερα στοιχεία από αυτήν την περιοχή (Horrocks 1997, 300), δε διαθέτει κανένα από τα έξι χαρακτηριστικά τα οποία ο Trudgill χρησιμοποιεί σαν κριτήρια. Σε αυτήν την ομάδα ανήκει η δυτική Ήπειρος, η Κέρκυρα, η Κεφαλονιά, η Ζάκυνθος και η Πελοπόννησος.

2. Βόρεια

Στην περιοχή αυτή ανήκει η βόρεια ηπειρωτική χώρα, η Λευκάδα, η βόρεια Εύβοια, η Θάσος, η Σαμοθράκη, η Ίμβρος, η Λέσβος, η Λήμνος, η Σκύρος, η Σκιάθος, η Σκόπελος, η Αλόνησος και τα άλλα νησιά των βόριων Σποράδων. Το κύριο φαινόμενο που χαρακτηρίζει αυτήν την περιοχή είναι η αποβολή των υψηλών φωνηέντων, όμως υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το βαθμό χρήσης του κανόνα αυτού.

2.1 Σάμος

Η Σάμος ανήκει σε ξεχωριστή περιοχή από τη βόρεια μόνο λόγω της γεωγραφικής τους απόστασης καθώς και αυτή εμφανίζει αποβολή των υψηλών φωνηέντων.

3. Μάνη

Στη Μάνη απαντά το φαινόμενο της ουράνωσης των υπερωικών και η προφορά του γραφήματος *υ* ως /u/.

4. Τσακωνική

Η Τσακωνική διάλεκτος λόγω του ότι δεν προέρχεται από την κοινή, έχει μεγάλες διαφορές από τις υπόλοιπες διαλέκτους της Ελληνικής.

5. Παλιά Αθηναϊκή

Η Παλιά Αθηναϊκή δεν ομιλείται πια, όμως εκπροσωπείται από την Αίγινα, τα Μέγαρα και την Παλιά Αθηναϊκή της Αθήνας. Στις περιοχές αυτές εμφανίζεται το /u/ από το ύψιλον και τσιτακισμός.

6. Κύμη

Στην Κύμη, όπως και στη Μάνη, απαντά το φαινόμενο της ουράνωσης των υπερωικών και η προφορά του γραφήματος *υ* ως /u/.

7. Νότια

Στην περιοχή αυτή ανήκει η Κρήτη, τα Κύθηρα, τα Αντικύθηρα και η Σαντορίνη και, ενδέχεται η Ανάφη και η Μήλος. Κύριο χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης περιοχής είναι η ουράνωση των υπερωικών.

8. Νοτιοανατολική

Στη νοτιοανατολική περιοχή ανήκει η Κύπρος, η Ρόδος, η Κάρπαθος, η Κάσος, το Καστελλόριζο, η Κως, η Λέρος και η Πάτμος. Στα νησιά αυτής της περιοχής απαντά η ουράνωση των υπερωικών, τα διπλά σύμφωνα και η διατήρηση του τελικού /n/.

9. Ανατολική

Στην ανατολική περιοχή ανήκει η Σύμη, η Τήλος, η Νίσυρος, η Ικαρία, η Αστυπάλαια, η Χίος και γειτονικές περιοχές της ηπειρωτικής Μικράς Ασίας. Στην περιοχή αυτή απαντούν τα διπλά σύμφωνα και η διατήρηση του τελικού /n/.

10. Σμύρνη

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001, 113-114), η περιοχή της Σμύρνης της Μικράς Ασίας δε διέθετε κανένα από τα έξι επιλεγμένα διακριτικά χαρακτηριστικά.

11. Κεντρικές Κυκλάδες

Στην περιοχή αυτή ανήκει η Αμοργός, η Ηράκλεια, η Σχοινούσα, η Κέρος, το Κουφονήσι και η Δονούσα. Στα νησιά αυτά απαντά το φαινόμενο του τσιτακισμού, της διατήρησης του τελικού /n/ και η προφορά των διπλών συμφώνων.

12. Δυτικές Κυκλάδες

Στις δυτικές Κυκλάδες ανήκει η Σίφνος, η Κίμωλος και η Σέριφος. Στα νησιά αυτής της περιοχής απαντά η ουράνωση των υπερωικών και η προφορά των διπλών συμφώνων.

13. Μύκονος

Η Μύκονος διαθέτει το βόρειο χαρακτηριστικό της αποβολής των υψηλών φωνηέντων και τον τσιτακισμό.

14. Βόρειες Κυκλάδες

Σε αυτήν την ομάδα, στην οποία ανήκουν τα νησιά Άνδρος, Τήνος, Κέα, Σύρος, Νάξος, Πάρος, Αντίπαρος, Ίος, Σίκινος και Φολέγανδρος, απαντά μόνο το φαινόμενο του τσιτακισμού.

Χάρτης 3: Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου κατά Trudgill. [Peter Trudgill: Modern Greek dialects. A preliminary Classification, in: Journal of Greek Linguistics 4 (2003), p. 54-64]

Μετά την παράθεση των βασικότερων προτάσεων για την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων/ιδιωμάτων σε ομάδες, διαπιστώνουμε ότι όλες συγκλίνουν στο εξής σημείο: η διαλεκτική κατηγοριοποίηση βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε φωνολογικά κριτήρια και λιγότερο σε μορφολογικά και συντακτικά.

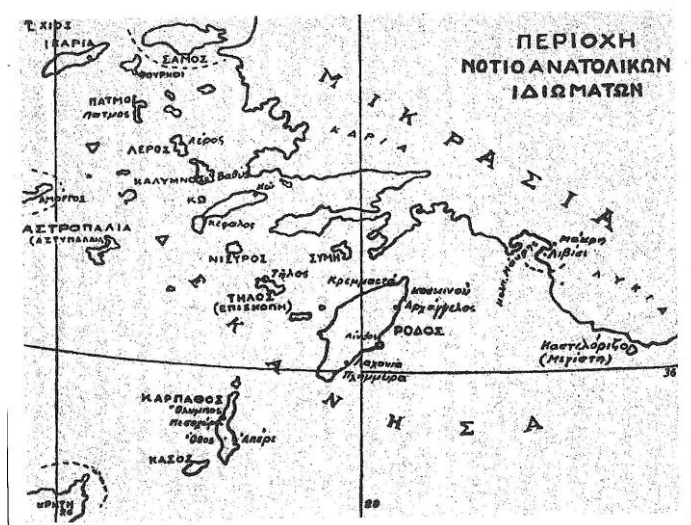
1.4 Η ροδιακή διάλεκτος

Το ροδιακό ιδίωμα συγκαταλέγεται στα δωδεκανησιακά ιδιώματα και μιλιέται από τους κατοίκους του νησιού της Ρόδου. Αν και το γλωσσικό ιδίωμα της Ρόδου παρουσιάζει όλα τα τυπικά γνωρίσματα των δωδεκανησιακών ιδιωμάτων, χαρακτηρίζεται από κάποια ιδιαίτερα διαλεκτικά φαινόμενα, όπως θα δείξουμε παρακάτω. Σύμφωνα με τον Trudgill (2003), τα δωδεκανησιακά ιδιώματα χωρίζονται σε δύο υποομάδες με βασικό κριτήριο την ουρανικοποίηση, ή μη, των υπερωικών συμφώνων: τα *νοτιοανατολικά*, που απαντά η ουράνωση των υπερωικών, στα οποία ανήκουν τα ιδιώματα της Ρόδου, της Καρπάθου, της Κω, της Κάσου, του Καστελόριζου, της Λέρου, της Πάτμου (και της Κύπρου) και στα *ανατολικά* όπου

εντάσσονται τα ιδιώματα της Σύμης, της Τήλου, της Νισύρου, της Καλύμνου, της Αστυπάλαιας, (μαζί με αυτά της Ικαρίας, της Χίου και των γειτονικών περιοχών της Μικράς Ασίας). Τα δωδεκανησιακά ιδιώματα ανήκουν στη νοτιοανατολική ζώνη των νεοελληνικών διαλέκτων (Trudgill 2003) και σύμφωνα με τον Browning (1965), διασώζουν ένα μεγάλο αριθμό αρχαϊκών τύπων σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα. Τα κύρια γνωρίσματα του ροδιακού ιδιώματος είναι:

- Επένθεση ευφωνικού /e/: Η επένθεση αυτή παρατηρείται μπροστά από ονοματικό ή ρηματικό τύπο που αρχίζει με σύμπλεγμα συμφώνων ή διπλά σύμφωνα (Παπαχριστοδούλου 1958, 91).
- Προφορά διπλών συμφώνων: Διατηρείται η προφορά των διπλών συμφώνων των Αρχαίων Ελληνικών. Τα διπλά /k/ /p/ /t/ προφέρονται με έντονη δασύτητα (Τσοπανάκης 1992, 36).
- Σίγηση των μεσοφωνηεντικών /v/ /γ/ /ð/: Η αποβολή των /v/ /γ/ /ð/ σε μεσοφωνηεντικό περιβάλλον είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των νοτιοανατολικών ιδιωμάτων.
- Τσιτακισμός: Σε ορισμένες περιοχές του νησιού τα υπερωικά κλειστά /k/ /g/ /x/ τρέπονται σε [t͡s] [d͡z] [s] πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/.
- Η διατήρηση του τελικού /n/: Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1992, 30) το τελικό /n/ διατηρείται όταν ακολουθεί άλλη λέξη. Διαφορετικά το τελικό φωνήεν ρινικοποιείται (Παπαχριστοδούλου 1958, 91).
- Απαντούν οι ρηματικές καταλήξεις -ουσιν και -ασιν.
- Η συλλαβική αύξηση /e/ εμφανίζεται ακόμα και όταν δεν είναι φορέας τόνου.

Χάρτης 4: Περιοχή νοτιοανατολικών ιδιωμάτων. Τριανταφυλλίδης 1938, 265.

1.4.1 Ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση στο νησί της Ρόδου

Η Ρόδος, λόγω της μεγάλης έκτασής της, χωρίζεται σε δύο διαλεκτικές ζώνες. Ο Αγαπητός Τσοπανάκης διακρίνει τη βορειοανατολική ζώνη (βόρεια) και τη νοτιοδυτική ζώνη (νότια). Η νότια με τη βόρεια ζώνη χωρίζονται μεταξύ τους με μία νοητή γραμμή που ξεκινάει από την Κρητηνία και κατευθύνεται προς την Έμπωνα και τη Μαλώνα (βλ. χάρτη 5). Στα ιδιώματα της νότιας ζώνης εμφανίζεται ομοιογένεια και περισσότερα αρχαϊκά στοιχεία σε αντίθεση με τη βόρεια ζώνη (Τσοπανάκης 1992, 31).

Τα βόρεια ιδιώματα του νησιού λόγω γειτνίασης με την πόλη της Ρόδου και την ευκολότερη μετακίνησης των ομιλητών τους προς αυτή, έχουν δεχθεί ισοπεδωτική επίδραση ενώ τα νότια ιδιώματα του νησιού φέρουν πιο έντονα διαλεκτικά στοιχεία. Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1992, 31-34), τα βόρεια με τα νότια ιδιώματα της Ρόδου έχουν τις εξής διαφορές:

α) Στην κλίση του ρήματος τα νότια ιδιώματα διατηρούν αρχαιότερους τύπους ενώ τα βόρεια πιο εξελιγμένους, για παράδειγμα:

νότια ζώνη: *ενεστ. κάμνομεν, έρκομαι, έρκόμεστε, (και ερκούμεστε), παρατ. έρκετον, ερκούμεστον, έρκεστον, έρκουντα(ν) (και έρκουντο[ν]), αορ. εχάθημεν και εχαθήκαμεν, εχαθήκασιν (και εχάθησαν), κ.λπ.*

βόρεια ζώνη: *κάμνουμεν, έρκουμαι, έρκουμέστε (και ερκούμεστε), έρκουνδο, ερκούμασταν, έρκουσαν, έρκουνταν (και ερκούμαστον, έρκουστον), εχάθημαν, εχάθησαν.*

β) Τα αρχαία ρήματα με καταλήξεις σε -εύω, -πτω, -φω κ.λπ. εξελίχθηκαν σε -εύγω στη νότια ζώνη, ενώ στη βόρεια ζώνη σε εύγω.

γ) Η αποβολή των μεσοφωνηεντικών συμφώνων β, γ, δ, εμφανίζεται κανονικά στα νότια ιδιώματα, ενώ στα βόρεια διατηρούν τους αρχικούς τύπους (εκτός από το γ και σε κάποιες περιπτώσεις το β).

δ) Η αρχαία δοτική ως έμμεσο αντικείμενο ρημάτων, στα νότια ιδιώματα εξελίχθηκε σε γενική, ενώ στην πόλη της Ρόδου και στα βόρεια ιδιώματα εξελίχθηκε σε αιτιατική, για παράδειγμα:

νότια ζώνη: *είπα-του νάρτη (=είπον αυτό), έδωκα του Γιώργη (έδωκα τω...), έκαμά-του τήχ χάρη, κ.λπ.*

βόρεια ζώνη: *είπα-τον νάρτη, έδωκα τόγ Γιώργη, έκαμά-τον τήχ χάρη, κ.λπ.*

1. ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΦΑΝΤΟΥ

2.1 Γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία

Το χωριό Αφάντου είναι ένα από τα μεγαλύτερα χωριά του νησιού, βρίσκεται στην ανατολική του πλευρά και απέχει 20 χιλιόμετρα περίπου από την πόλη της Ρόδου (Σηφόπουλος 1980, 9). Μέχρι το 2011 μαζί με τον οικισμό της Αρχίπολης και των Κολυμπιών αποτελούσε το Δήμο Αφάντου, μετά το 2011 με το Πρόγραμμα Καλλικράτης ενώθηκαν στον ενιαίο Δήμο Ρόδου. Σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ο πληθυσμός του Δήμου ανέρχεται στους 6.072 κατοίκους.

Χάρτης 6: Γεωγραφικός χάρτης Ρόδου.

Για την ονομασία του χωριού υπάρχουν τρεις εκδοχές. Η επικρατέστερη από αυτές είναι ότι το όνομα αυτό το πήρε λόγω της γεωγραφικής του θέσης επειδή είναι χτισμένο μέσα σε κοιλάδα και δε φαίνεται, είναι δηλαδή άφαντο. Η δεύτερη εκδοχή θέλει το Αφάντου να πήρε το όνομα του από τα κτήματα κάποιου Εύφαντου και η τρίτη να έλαβε το όνομα του από τα φημισμένα υφαντά της περιοχής (Σηφόπουλος 1980, 9).

Το νησί της Ρόδου, με βάση τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα, κατοικήθηκε για πρώτη φορά τον 15^ο αιώνα π.Χ. Υπάρχουν κάποιες ανεπιβεβαίωτες ενδείξεις πως από το τέλος της νεολιθικής εποχής (3000 π.Χ. και μετά) είχαν περάσει

ή κατοικήσει στο νησί λαοί όπως οι Τελχίνες, οι Ηλιάδες, οι Κάρες και οι Φοίνικες χωρίς όμως να εγκατασταθούν μόνιμα (Σηφόπουλος 1980, 32).

Η ιστορία του νησιού και του χωριού αρχίζει ουσιαστικά από την εγκατάσταση των Αχαιών, οι οποίοι κατέκτησαν το νησί περίπου τον 15^ο αιώνα π.Χ., και αργότερα των Δωριέων που είχαν αποικίσει το νησί στο 1000 π.Χ. (Σηφόπουλος 1980, 32).

Την εποχή εκείνη υπήρχαν τρεις πόλεις-κράτη στο νησί, η Λίνδος, η Κάμειρος και η Ιαλυσός. Σε κάθε μία από τις πόλεις αυτές υπαγόταν και ένας αριθμός Δήμων. Το χωριό Αφάντου, μαζί με άλλους συνοικισμούς, ανήκε στο δήμο Βουγινδαρίων ή Βουκινδαρίων ο οποίος υπαγόταν, σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς, στην πόλη-κράτος Καμείρου. Υπάρχουν και κάποιοι ιστορικοί οι οποίοι υποστηρίζουν πως ανήκε στην πόλη κράτος Ιαλυσού, το οποίο είναι και το πιθανότερο λόγω κοντινότερης απόστασης (Σηφόπουλος 1980, 32-33).

Ο δήμος Βρυγινδαρίων καταστράφηκε τρεις φορές, από το 620 έως το 807 μ.Χ. από μεγάλες πειρατείες. Γύρω στον 9^ο-10^ο αιώνα μ.Χ. και ύστερα από τις καταστροφές αυτές, οι κάτοικοι, για μεγαλύτερη ασφάλεια, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του σημερινού χωριού δημιουργώντας έτσι συνοικισμούς σε διάφορες τοποθεσίες. Το 1309 μ.Χ. οι Ιππότες κατέλαβαν τη Ρόδο. Οι κάτοικοι των συνοικισμών, για λόγους ασφαλείας, ενώθηκαν και αποτέλεσαν το σημερινό χωριό Αφάντου (Σηφόπουλος 1980, 33-34).

Το Δεκέμβριο του 1522 το νησί παραδίδεται στους Τούρκους και στον αρχηγό τους τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή. Παρότι στην αρχή είχαν δοθεί κάποιες ελευθερίες στους κατοίκους του νησιού, το 1909 οι νέοι αφέντες της Τουρκίας κατήγγησαν όλα τα προνόμια που δόθηκαν και οδήγησαν το λαό σε αξιοθρήνητη κατάσταση (Σηφόπουλος 1980, 34-36).

Στις 4 Μαΐου του 1912 το νησί πέρασε από την τουρκική κυριαρχία στην ιταλοκρατία. Κατά τη διάρκεια του ιταλοτουρκικού πολέμου το Αφάντου χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο των ιταλικών δυνάμεων ενάντια στους Τούρκους (Σηφόπουλος 1980, 36-37).

Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το νησί επέρχεται υπό γερμανική κατοχή, η οποία το έφερε σε απελπιστική κατάσταση. Η κατάσταση αυτή έληξε με την παράδοση των νησιών στους Άγγλους στις 9 Μαΐου του 1945. Στις 7 Μαρτίου του 1948 επήλθε η οριστική απελευθέρωση με την προσάρτηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

2.2 Σύγχρονη κοινωνιογλωσσική κατάσταση

Σύμφωνα με το διαχωρισμό του Τσοπανάκη (1992, 30), το Αφάντου ανήκει στη βορειοανατολική ζώνη ιδιωμάτων του νησιού της Ρόδου. Όπως επισημαίνει ο εν λόγω μελετητής η βορειοανατολική ζώνη, επειδή βρίσκεται πολύ κοντά στην πόλη της Ρόδου, δέχθηκε ισοπεδωτική επίδραση από την κοινή ροδιακή διάλεκτο. Γενικότερα σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001, 41) η ιδιοματική μορφή του λόγου στην περιοχή των Δωδεκανήσων τείνει προς εξαφάνιση λόγω της μετανάστευσης και του τουρισμού.

Το 1900 που έγινε η πρώτη απογραφή, το 30% με 40% του πληθυσμού ήταν γεωργοί και εργάτες (Σηφόπουλος 1980, 12). Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε έως το 1965 όπου με την αύξηση της τουριστικής κίνησης δημιουργούνται νέα επαγγέλματα καθώς και καινούριες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες για τους κατοίκους του χωριού (Σηφόπουλος, 1980, 12-13).

Το ιδίωμα του χωριού στην παλιά του μορφή και με την παλιά του προφορά, μιλιέται πλέον από άτομα μεγαλύτερα σε ηλικία. Η παρούσα έρευνα στηρίχθηκε κυρίως σε αυτήν την ομάδα των ομιλητών γιατί αποτελούν τους πιο αυθεντικούς πληροφορητές του ιδιώματος. Οι νεότερες γενιές εξακολουθούν να χρησιμοποιούν το ιδίωμα για ανεπίσημη επικοινωνία και μόνο στα όρια του χωριού, ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο λόγος τους διακρίνεται από πολλές προσμίξεις με την ΚΝΕ.

2.3 Βασικά διαλεκτικά χαρακτηριστικά

2.3.1 Φωνητική – Φωνολογία

Σε φωνολογικό επίπεδο, το ιδίωμα του Αφάντου παρουσιάζει χαρακτηριστικά που απαντούν και σε άλλες ροδιακές ποικιλίες, όπως η αποβολή των μεσοφωνηεντικών τριβόμενων συμφώνων /v/ /ɣ/ /ð/, π.χ. ‘κατάλαβε’ /katálave/ → [katálae], ‘μαγαζί’ /maɣazí/ → [maazí], ‘σημάδι’ /simáði/ → [simáí]. Εκτός των μεσοφωνηεντικών τριβόμενων συμφώνων /v/ /ɣ/ /ð/ σε σπάνιες περιπτώσεις συναντάμε αποβολές και άλλων μεσοφωνηεντικών συμφώνων όπως των αντηχητικών /n, l, r/, π.χ. ‘βάλαμε’ /válaɱe/ → [válae], ‘κάνουμε’ /kánume/ → [káome], ‘έφερε’ /éferε/ → [éfee].

Στο αφαντενό ιδίωμα συναντάμε επίσης τη διατήρηση της προφοράς των διπλών συμφώνων τα οποία είτε είναι κληρονομημένα από την αρχαία ελληνική γλώσσα, είτε υπάρχει επέκταση του φαινομένου και στις υπόλοιπες λέξεις, π.χ. ‘κάνω’ /káno/ → [kán:ɔ], ‘μάνα’ /mána/ → [mán:a], ‘κρυμμένος’ /kriménoς/ → [krim:énoς]. Ειδικότερα, η δίπλωση του /l/ παρουσιάζει μία ιδιομορφία καθώς άλλοτε

εμφανίζεται ως μακρό [l:] και άλλοτε με τη μορφή του συμφωνικού συμπλέγματος [l^d]. Το φαινόμενο αυτό απαντά και σε κάποια άλλα ιδιώματα των Δωδεκανήσων, όπως στην Αστυπάλεια όπου προφέρεται ως [l^ɪ] και σε ένα τμήμα της Καρπάθου που προφέρεται ως [l^d] (Κοντοσόπουλος 2001, 44· Μηνάς 2002, 122), π.χ. ‘άλλος’ /álos/ → [al:os] αλλά και [ál^dos], ‘πουλάκια’ /puláca/ → [pul:átsa] αλλά και [pul^dátsa]. Τα διπλά άηχα κλειστά σύμφωνα /k/ /p/ /t/ προφέρονται με δασύτητα (Κοντοσόπουλος 2001, 43), π.χ. ‘σακάτης’ /sakátis/ → [sak^h:átis], ‘κυπαρίσσι’ /ciparísi/ → [tsip^h:arísi], ‘κρεβάτι’ /kreváti/ → [krevát^h:i].

Ένα ακόμα φαινόμενο που συναντάμε είναι η τροπή των υπερωικών κλειστών /k/ /g/ /x/ σε [ts] [dʒ] [s] πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/, π.χ. ‘συνομήλικη’ /sinomílici/ → [sinomíli^{ts}i], ‘μοναχή’ /monačí/ → [monasí], ‘αγγίζεις’ /agíksis/ → [dʒísis].

Η ολική αφομοίωση του φθόγγου /n/ με το σύμφωνο που έπεται είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη και απαντά τόσο στο ιδίωμα του Αφάντου όσο και στις υπόλοιπες ροδιακές ποικιλίες. Η εφαρμογή αυτής της φωνολογικής διαδικασίας έχει ως αποτέλεσμα τη δίπλωση του συμφώνου που ακολουθεί τον έρρινο φθόγγο και λαμβάνει χώρα είτε στο εσωτερικό των λέξεων, π.χ. ‘άνθος’ /áñθος/ → [áθ:os], ‘άνθρωπος’ /áñθρος/ → [áθ:ropos] είτε στα όρια δύο λέξεων, όπου το /n/ βρίσκεται σε ληκτική θέση π.χ. ‘την λάμπα’ /tin lám̩ba/ → [ti l:ám̩ba], ‘την ημερομηνία’ /tin imerominía/ → [ti m:ierominía].

Χαρακτηριστική είναι επίσης η μη συστηματική εφαρμογή της ουρανικοποίησης του υπερωικού συμφώνου /k/. Έτσι, σε κάποιες λέξεις σε περιβάλλον πρόσθιων φωνηέντων, το /k/ δεν ουρανικοποιείται και ούτε τρέπεται σε [ts] διατηρώντας τον υπερωικό του χαρακτήρα (Τσοπανάκης 1940, 111), π.χ. ‘σκοινί’ [skiní], ‘γυναίκες’ [jenekes], ‘σκύλος’ [skíl^dos].

Ένα ακόμα φαινόμενο που συναντάμε στο αφαντενό ιδίωμα είναι η τροπή των άηχων τριβόμενων /x/ /s/ /θ/ σε γλωττιδικό [h], π.χ. ‘ρούχα’ /rúxa/ → [rúha], ‘συμπλήρωσα’ /siblírosa/ → [siblíroha], ‘κάθεται’ /káthete/ → [káhete].

Επίσης βλέπουμε την επένθεση του ουρανικού συμφώνου /ʃ/ στις ρηματικές καταλήξεις –ευω, –άβω και –όβω, π.χ. ‘γυρεύω’ /jiréno/ → [jirénʃo], ‘σκάβω’ /skávo/ → [skánʃo], ‘κόβω’ /kóno/ → [kónʃo].

Το ημίφωνο /j/ στο ιδίωμα πραγματώνεται φωνητικά ως [ʃ] μετά από ηχηρά σύμφωνα και ως [ç] μετά από άηχα, π.χ. ‘βράδια’ [vráðʃa], ‘αλήθεια’ [alíθca].

Ακόμα σε δισυμφωνικά συμπλέγματα όπου έχουμε [+εξακολουθητικό] + [+εξακολουθητικό] και το δεύτερο σύμφωνο είναι /v/ /ɣ/ ή /ð/, τότε αυτό τρέπεται σε [-εξακολουθητικό] δηλαδή σε [b] [g] [d] διατηρώντας έτσι την αρχαία προφορά τους, π.χ. ‘αβγά’ [avɣá], ‘εβδομάδα’ [evdomá].

Τα συμφωνικά συμπλέγματα /rθ/ /rɣ/ τρέπονται σε [rt] [rk] αντίστοιχα, π.χ. ‘ήρθα’ /írθa/ → [írta], ‘δήμαρχος’ /dímarxos/ → [dímarkos].

Στο ιδίωμα του Αφάντου παρατηρούνται επίσης κάποιες φωνολογικές διαδικασίες που εμπλέκουν φωνήεντα, όπως η αποβολή ορισμένων αρκτικών φωνηέντων, π.χ. ‘αφέντης’ [fédis], ‘αμαρτία’ [martía], ‘ημερομηνία’ [merominía], η τροπή του /i/ σε [e] όταν βρίσκεται κοντά σε υγρά σύμφωνα, π.χ. ‘πλήρωσε’ /plírose/ → [plérose], ‘πάλι’ /páli/ [pále] και η ανύψωση του /e/ σε [i] σε κάποιες περιπτώσεις, π.χ. ‘κρέας’ [kriás], ‘πεπόνι’ [píroni].

Όσον αφορά στον τονισμό βλέπουμε ότι στα ουσιαστικά με κατάληξη –ος, στη γενική ενικού και στην ονομαστική πληθυντικού, ο τόνος κατεβαίνει από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα, π.χ. ‘οι άνθρωποι’ [i aθrópi], ‘του συμπέθερου’ [tu simbeθéru]. Επίσης έχουμε παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας στο γ’ πληθυντικό του ενεστώτα και του παρατατικού της παθητικής φωνής των ρημάτων της ΚΤ1, π.χ. ‘καθόμαστε’ → [káthuméste], ‘παντρενόμασαν’ → [epadrénɔmástan]. Στο γ’ πρόσωπο πληθυντικού του παρατατικού των ρημάτων της α’ συζυγίας, ο τόνος κατεβαίνει από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα, π.χ. ‘πέθαιναν’ → [peθénan], ‘έλεγαν’ → [eléan].

Τα παραπάνω φαινόμενα συζητιούνται πιο αναλυτικά και με την παράθεση πολλών παραδειγμάτων από το διαλεκτικό υλικό που συλλέξαμε στο κεφάλαιο 4, το οποίο περιλαμβάνει τη φωνολογική περιγραφή του αφαντενού ιδιώματος.

2.3.2 Μορφολογία

Σε επίπεδο μορφολογίας το ιδίωμα του Αφάντου εμφανίζει επίσης κάποιες σημαντικές αποκλίσεις από την ΚΝΕ. Για παράδειγμα, ο τύπος του άρθρου για το αρσενικό στην αιτιατική πληθυντικού είναι κοινός με τον αντίστοιχο του θηλυκού, δηλαδή *tis*, π.χ. ‘τους εργάτες’ > [tis erɣátes], ‘τους Ιταλούς’ > [tis italús].

Ακόμα έχουμε διατήρηση του τελικού /n/ σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους, π.χ. ‘βούτυρο’ > [vótiron], ‘γιορτή’ > [jortín], ‘βρύση’ > [vrísin], ‘φοράμε’ > [forúmen].

Στα αρσενικά που λήγουν σε –ας, η γενική ενικού σχηματίζεται με την κατάληξη –ου, π.χ. ‘του μάστορα’ > [tu mastóru], ενώ η αιτιατική πληθυντικού σχηματίζεται με την κατάληξη –ους, π.χ. ‘τους γείτονες’ > [tus jítónus], ‘τους μάστορες’ > [tus mastórus].

Σε κάποια αρσενικά προπαροξύτονα με την κατάληξη –ος, στην ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού, ο τόνος κατεβαίνει στην παραλήγουσα (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 66), π.χ. ‘οι άνθρωποι’ > i aθρόρι, ‘οι άγγελοι’ > i adzéli.

Ακόμα στην κλίση του ρήματος απαντούν οι καταλήξεις –ασιν και –ουσιν που προέρχονται από τα αρχαία ελληνικά και εναλλάσσονται με τα αντίστοιχα της ΚΝΕ –ουν και –αν, π.χ. ‘αγαπούν’ > [γαρύη] και [γαρύσι(n)], ‘αγαπούσαν’ > [εγαρύσαν] και [εγαρυσάσι(n)].

Οι καταλήξεις του παθητικού αορίστου διατηρούνται από τα ΑΕ, με εξαίρεση το α’ πρόσωπο ενικού και παρατηρείται διτυπία με τις αντίστοιχες της ΚΝΕ, π.χ. ‘αγαπήθηκες’ > [εγαρίθις] και [εγαρίθίτςες].

Στο αφαντενό ιδίωμα για τη δήλωση των μελλοντικών χρόνων χρησιμοποιείται ο δείκτης /éhen na/, ύστερα από σταδιακή τροπή του /θ/ σε [h]. Ο τύπος /éhen na/ + ρήμα για το σχηματισμό του μέλλοντα θυμίζει το μεσαιωνικό σχηματισμό θέλει ίνα + ρήμα.

Στην κλιτική τάξη 1 (KT1) του ιδιώματος ανήκουν και τα πρώην συμφωνόληκτα ρήματα, στα οποία αποβλήθηκε το μεσοφωνηεντικό /γ/ αλλά διατηρούν το /i/ της κατάληξης στο β’ πρόσωπο ενικού, π.χ. πάεις, ακούεις, φάεις, λέεις. (αντί πας, ακούς, φας, λες της ΚΝΕ).

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι η συλλαβική αύξηση /e/ εμφανίζεται ακόμα και όταν δεν είναι φορέας τόνου, π.χ. ‘λούστηκα’ > [elústika], ‘λουζόμουν’ > [elínunun].

Αναλυτικές πληροφορίες για το ονοματικό και ρηματικό κλιτικό σύστημα του ιδιώματος δίνονται στο πέμπτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας.

2.3.3 Σύνταξη

Αν και πιο περιορισμένες, στο ιδίωμα του Αφάντου παρατηρούνται κάποιες αξιοσημείωτες συντακτικές δομές που αποκλίνουν από την ΚΝΕ. Συχνή είναι η επίταξη των αδύναμων τύπων των προσωπικών αντωνυμιών μετά το ρήμα, π.χ. ‘το φράξαμε’ > [fráksame to], ‘μου έλεγε’ > [élee me]. Σύμφωνα με τους Ντίνα &

Ζαρκογιάννη (2009, 97), αυτή η επίταξη δεν εμφανίζεται στο μέλλοντα, στην υποτακτική, στην άρνηση και στην απαγόρευση.

Ένα ιδιαίτερο συντακτικό χαρακτηριστικό του ιδιώματος είναι η αιτιατική του «κατά τι» (βλ. Μηνάς 2002, 185) η οποία δηλώνει κάποιο μέρος του σώματος που πονάει, π.χ. 'πονάει το κεφάλι μου' > [ponó tin tsefalín mu] (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 97).

Τέλος η αιτιατική χρησιμοποιείται ως έμμεσο αντικείμενο αντί της γενικής (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 97), π.χ. *λέει με, ακούεις με*.

2.3.4 Λεξιλόγιο

Στο αφαντενό ιδίωμα, όπως και σε όλα τα ιδιώματα της Ρόδου, διατηρούνται πολλές αρχαϊκές λέξεις όμως παράλληλα το λεξιλόγιο έχει επηρεαστεί από τους λαούς που ήρθαν σε επαφή με το νησί της Ρόδου, είτε ως κατακτητές, είτε για λόγους εμπορίου (Παπαχριστοδούλου 1986, 14). Το λεξιλόγιο των ιδιωμάτων της Ρόδου δέχθηκε μεγαλύτερη επίδραση από την ιταλική και την τούρκικη γλώσσα και μικρότερη από την αραβική (Παπαχριστοδούλου 1986, 15). Όπως συμβαίνει και στα υπόλοιπα γλωσσικά επίπεδα (φωνητική-φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη) έτσι και το λεξιλόγιο έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την ΚΝΕ καθώς πολλές διαλεκτικές λέξεις χρησιμοποιούνται πλέον μόνο από τους γηραιότερους ομιλητές του ιδιώματος. Στον Πίνακα 1 δίνονται κάποιες αντιπροσωπευτικές λέξεις που απαντούν στο ιδίωμα του Αφάντου μαζί με την απόδοσή τους στην ΚΝΕ. Όλα δεδομένα προέρχονται από το βιβλίο «Ιστορία και Λαογραφία του Αφάντου Ρόδου» του Σηφόπουλου (1980, 136).

Πίνακας 1: Ενδεικτικό λεξιλόγιο του ιδιώματος του Αφάντου

Αβαρία [avaría]	= ζημιά
Αλουάς [alwás]	= άλογο
Ατσικνούα [atsiknúa]	= τσουκνίδα
Ατσινάρι [atsinári]	= άκρη δρόμου
Άχλα [áxla]	= αιτία
Βαζάνι [vazáni]	= μελιτζάνα
Βολά [volá]	= φορά
Βολαρίτες [volarítes]	= λουκουμάδες
	= κυνηγάω

Γκολλώ [goló]	= λαίμαργος
Γλίνα [γλίνα]	= δίδυμος
Διμέλης [dimélis]	= εξανθήματα από ιδρώτα
Δρωκούκουα [ðrokúkua]	= τύχη
Ζάρα [zára]	= σκοτάδι
Ζιντάνι [zidáni]	= ώριμος καρπός
Ζουλάπι [zuláɸ ^h i]	= βλέπω
Θωρώ [θωρό]	= κακόμοιρος
Κακόμος [kakómos]	= ώριμο φρούτο
Κναστό [knastó]	= κουκούτσι
Κούνα [kúna]	= περιμένω
Λαμένω [laméno]	= καθυστερώ
Λικοτίζω [likotízo]	= φασόλια
Λόπια [lópɕa]	= μανιτάρι
Μανίτα [manít ^h a]	= βαμβάκι
Μαχλίτσι [maxlítsi]	= αφήνω
Μολώ [moló]	= χύνω
Μπλάζω [blázo]	= αντιλαμβάνομαι
Νεστορώ [nestoró]	= σύννεφο
Νέφαλο [néfalo]	= κοιτάζω
Ξανοίω [ksanío]	= αδειάζω
Ξολώ [ksoló]	= οχιά
Όσεντρα [ósedra]	= καλαμπόκι
Παπούλα [papúla]	= ομπρέλα
Παρασόλι [parasóli]	= καρπούζι
Πατίχα [pat ^h iɕa]	= κουνιέμαι
Σαλαουνώ [salaunó]	= κρύο
Σόνιο [sóno]	= τηγάνι
Ταβάς [tavás]	= αγγίζω
Τανώ [tanó]	= καλαμπόκι
Τσεχρί [tsexrí]	= θήκη μαχαιριού
Φεκάρι [fekári]	= καπνίζω
Φουμέρνω [fumérno]	= σκούπα
	= βερίκοκο

Φροκαλιά [frokaľá]

Χρυσόμηλο [xrisómilo]

2.4 Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Ο Αγαπητός Τσοπανάκης στη διδακτορική του διατριβή με τίτλο «*Essai sur la phonétique des parlars de Rhodes*» που δημοσιεύτηκε το 1940, καθώς και στα αρχικά κεφάλαια του βιβλίου του «*Ροδιακά γλωσσολογικά μελετήματα*» (1992), περιγράφει αναλυτικά τα φωνολογικά χαρακτηριστικά των διαλέκτων της Ρόδου. Χωρίζει το νησί σε δύο μεγάλες διαλεκτικές ζώνες, τη βορειοανατολική και τη νοτιοδυτική με μια νοητή γραμμή που ξεκινάει από την Κρητηνία και κατευθύνεται προς την Έμπωνα και τη Μαλώνα (βλ. χάρτη 5). Για τον Τσοπανάκη τα νότια ιδιώματα παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς είναι πλουσιότερα σε διαλεκτικά φωνολογικά φαινόμενα και διαφέρουν κατά πολύ από τη φωνολογική δομή των υπόλοιπων νεοελληνικών διαλέκτων αλλά και της ΚΝΕ. Η προσφορά του Αγαπητού Τσοπανάκη στη μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων της Ρόδου είναι πολύ σημαντική και το έργο του υπήρξε σταθμός για όλες τις μετέπειτα μελέτες που έγιναν για τα ροδιακά ιδιώματα.

Πρόσφατα ο Κώστας Ντίνας και η Εύα Ζαρκογιάννη στο βιβλίο τους «*Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων: Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*» (2009), δίνουν μια γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος του Αφάντου κυρίως σε συγχρονικό επίπεδο και παρουσιάζουν τα σημαντικότερα γλωσσικά φαινόμενα του ιδιώματος, τη φωνητική-φωνολογική και μορφολογική περιγραφή του, παραθέτοντας επίσης ένα ιδιωματικό γλωσσάρι. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο στην πρόταση των συγγραφέων για την αξιοποίηση των τοπικών γλωσσικών ιδιωμάτων στη γλωσσική διδασκαλία.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Τα δεδομένα

Η γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος που ακολουθεί βασίζεται κατά κύριο λόγο σε πρωτογενές προφορικό υλικό που συλλέχθηκε από έρευνα πεδίου η οποία διεξήχθη στο γεωγραφικό χώρο της διαλεκτικής ποικιλίας το Νοέμβριο του 2015. Συμπληρωματικά χρησιμοποιήθηκαν παραδείγματα διαλεκτικών δομών από την εργασία των Ντίνα & Ζαρκογιάννη (2009). Συγκεκριμένα ηχογραφήθηκαν συνολικά 6 άτομα, όλοι μόνιμοι κάτοικοι του χωριού Αφάντου. Μετά το τέλος των ηχογραφήσεων συνολικής διάρκειας 281 λεπτών, ακολούθησε η απομαγνητοφώνηση του προφορικού γλωσσικού υλικού και η κατασκευή του διαλεκτικού σώματος κειμένων συνολικής έκτασης 10.523 λέξεων. Για τη φωνητική απόδοση των λέξεων επιλέχθηκε το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο, ΔΦΑ (International Phonetic Alphabet, IPA). Το ΔΦΑ επιλέχθηκε για να είναι πιο ακριβής η μεταγραφή των φθόγγων και διότι βοηθά στην κατανόηση της προφοράς των φωνημάτων από μη γνώστες του ιδιώματος. Στον Πίνακα 2 παρατίθεται ένα δείγμα του διαλεκτικού υλικού και στον Πίνακα 4 ένας φωνητικός οδηγός της απόδοσης συμφωνικών φθόγγων και ημιφώνων του ιδιώματος που χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία. Όσον αφορά το φωνηεντικό σύστημα, το ιδίωμα του Αφάντου, όπως και η ΚΝΕ, διαθέτει ένα σύνολο πέντε φωνηέντων [i, e, a, o, u].

Πίνακας 2: Δείγμα από το προφορικό διαλεκτικό υλικό του ιδιώματος του Αφάντου.

GD: [lipó emaépsamas pu léjs do bólemo i ermaní tse ríyan mas ston ái jórci sto tsiparísi pu káto tse káthodan o theolóγos éftakses ton to manóli páno sto tsiph^h:arísi krimi:énos tse le aníksete ta spítça sas afísteta anixtá tseláte ríso sto: ái jórci a mas eskotósun i ermaní efíkamen ^hda to xorçó úl:o anixtó ta spítja tse píame ríso tsitan páno o theolóγos e sto tsiparísi kriménos en ton íasin tsí rten éna: teléfono ilaí pu kanéna méros pu γnórizε kanéna meálo jermanó kápu kápu tsína ta xrója , tse píren teléfono tse léne mi ^hdis eskotósu mi dis eskotósusi tse fíkan mas tse fíame istera epérase tsema maépsamas pále tsepíramas e sti lúres evdá péra ta horáfca ta horáfca tse maépsamas pále le ta spítja nixtá tseláte péra tse píame ^hbéra pále a mas eskotósusi írte pále mínima tse fíkan mas etravíksame pol^dá al:á epinúsan tsi aθ:rópi alá emís en epinúsa en epinásame ítan polí prokom:énos tse íhame sitárja

pol'á elonénjame me ta mulárja éspérne tséferne sitárja tse vo ría vda páno tsekríftime vda páno kríftime vda páno nalon:épsume a: ta: xoráfca psá pu jíriža talóni epátise me to mulári kóma vduá tom ^mbólemo éxo to simái na vduá én epéθana me énesi me típota epátiseme me to pétalo elonéps:ame lonéps:ame tazá eválamen ⁿda mésa sto bólemo íxame sitárk^h:a íxame mis pol:á ekámame pol:a patátés edúlevje ce én epínasame mis , áli aθrópi epiná:s én epináamen emís.

Πίνακας 3: Απόδοση στην ΚΝΕ του δείγματος από το προφορικό διαλεκτικό υλικό του ιδιώματος του Αφάντου.

GD: Λοιπόν, μας μάζεψαν που λες στον πόλεμο οι Γερμανοί και μας πήγαν στον Άγιο Γεώργιο κάτω από το κυπαρίσσι και καθόταν ο θεολόγος -τον πρόλαβες τον Μανώλη;- κρυμμένος πάνω στο κυπαρίσσι και λένε ανοίξτε τα σπίτια σας, αφήστε τα ανοιχτά και ελάτε πίσω στον Άγιο Γεώργιο, θα μας σκοτώσουν οι Γερμανοί. Αφήσαμε όλο το χωριό ανοιχτό, τα σπίτια και πήγαμε πίσω και ήταν ο θεολόγος κρυμμένος πάνω στο κυπαρίσσι, δεν τον είδαν, και δέχθηκαν ένα τηλεφώνημα δηλαδή από κάποιο μέρος που γνώριζε κάποιο μεγάλο Γερμανό εκείνα τα χρόνια και πήρε τηλέφωνο και λένε: «Μην τους σκοτώσεις, μην τους σκοτώσεις» και μας άφησαν και φύγαμε και ύστερα πέρασαν πάλι και μας μάζεψαν και μας πήγαν στις Λούρες εδώ πέρα, στα χωράφια και μας μάζεψαν πάλι και λένε (αφήστε) τα σπίτια ανοιχτά και ελάτε εκεί και πήγαμε εκεί πάλι –θα μας σκοτώσουν- και ήρθε πάλι μήνυμα και μας άφησαν. Πέρασαμε πολλά αλλά πεινούσαν και οι άνθρωποι αλλά εμείς δεν πεινάσαμε, δεν πεινάσαμε. Ήταν πολύ προκομμένος (ο άντρας μου) και είχαμε πολλά σιτάρια, τα οργώναμε με τα μουλάρια. Έσπερνε και έφερνε σιτάρια και εγώ πήγα και κρύφτηκα εκεί πάνω, κρυφτήκαμε εκεί πάνω να οργώσουμε τα χωράφια και εκεί που γύριζα από το αλώνι με πάτησε το μουλάρι -ακόμα στον πόλεμο- έχω το σημάδι να εδώ πέρα. Δεν πέθανα. Ούτε ένεση ούτε τίποτα. Με πάτησε με το πέταλο. Οργώναμε, οργώναμε. Τα ζώα τα βάλουμε μέσα στον πόλεμο. Είχαμε σιτάρια πολλά, κάναμε πολλά και πατάτες. Δούλευε και δεν πεινάσαμε εμείς (αλλά) άλλοι άνθρωποι πείνασαν. Εμείς δεν πεινάσαμε.

Πίνακας 4: Φωνητική απόδοση των συμφωνικών φθόγγων και των ημιφώνων του ιδιώματος.

Σύμβολο ΔΦΑ	Παράδειγμα
p	patéras
p ^h :	páph ^h us
b	γα ^m brós
t	platía
t ^h :	pít ^h a
d	mádra
c	téθco
ʃ	manitárʃa
k	ókso
k ^h :	plòk ^h :a
g	avgó
ts	kalotséri
ts ^h :	éts ^h :i
dz	ðzeφάλι
f	eftós
f:	xoráfii
v	ovríos
v:	viótiro
θ	apoθítsi
θ:	peθ:era
ð	maðjá
ð:	póð:ɣa
s	sinomílitsi
s:	tés:era
z	xrusúzi
z:	zibíλ:a
ç	papútsça
x	avlótixos
x:	stáxiti
h	éɾçahe
j	jenékes
ɣ	ɣramí
m	marmarinos
m:	krim:énos
n	etsínos
n:	mán:ra
ɲ	mɲa
ɲ:	xróɲ:ra
ŋ	stiŋ ʎgúɲa
l	lespéris
l:	káfkal:ra
l ^d	pol ^d :á
ʎ	paʎá
ʎ:	θeméʎ:ra

r	krevátʰ:in
ɾ	rífi
w	xalwá:s
j	adrójno

3.2 Έρευνα πεδίου και συλλογή προφορικού γλωσσικού υλικού

Το προφορικό διαλεκτικό υλικό στο οποίο βασίστηκε η συγκεκριμένη εργασία προέρχεται από ηχογραφήσεις φιλικών και φυσικών συνομιλιών οι οποίες είχαν τη μορφή μη κατευθυνόμενης συνέντευξης. Ο ελάχιστος χρόνος κάθε ηχογράφησης ήταν τα 40 λεπτά. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός ψηφιακού καταγραφέα φωνής (Olympus Digital Voice Recorder VN-8600PC), πάντα με τη συναίνεση των πληροφορητών.

Προκειμένου να μην επηρεαστούν οι πληροφορητές από την παρουσία «ξένων» στοιχείων, όπως η δική μου παρουσία, καθώς δεν είμαι μέλος της τοπικής κοινότητας ούτε φυσική ομιλήτρια του ιδιώματος, ήταν απαραίτητη η παρουσία ενός ενδιαμέσου. Η παρουσία του ερευνητή, φαινόμενο γνωστό ως *παράδοξο του παρατηρητή* (Labov 1972), δυσκολεύει τη συλλογή της αβίαστης γλωσσικής συμπεριφοράς των πληροφορητών αυξάνοντας το βαθμό επιστημότητας της περίπτωσης (Αρχάκης & Κονδύλη 2004, 186).

Η παρουσία κάποιου ενδιαμέσου, φυσικού ομιλητή του ιδιώματος, ο οποίος βρισκόταν μαζί μου σε όλες τις συνεντεύξεις, μείωσε την επίδραση του συγκεκριμένου φαινομένου και συνέβαλε ώστε οι πληροφορητές να νοιώθουν άνετα και οικεία, ο λόγος τους να είναι φυσικός και να ελαχιστοποιηθούν τα σημεία διαλόγου όπου θα γινόταν αλλαγή γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας και μετατόπιση προς την ΚΝΕ.

Οι πληροφορητές είτε μόνοι τους είτε σε ομάδες των δύο και των τριών ατόμων, πάντα με την παρουσία του ενδιαμέσου προσώπου, οδηγούνταν μέσω ερωτήσεων στην παραγωγή ελεύθερου και φυσικού λόγου και αφηγούνταν σε διαλεκτικό λόγο ιστορίες από τη ζωή τους, την καθημερινότητά τους, τις ασχολίες τους, την παιδική τους ηλικία κτλ.

3.3 Πληροφορητές

Κατά την επιτόπια έρευνα καταγράφηκε η γλωσσική συμπεριφορά συνολικά 6 ατόμων, πέντε γυναικών και ενός άνδρα. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων ήταν από 65

έως 95 ετών. Όλοι οι πληροφορητές ήταν φυσικοί ομιλητές του ιδιώματος και ήταν μόνιμοι κάτοικοι του χωριού Αφάντου. Οι πληροφορητές πληρούσαν τα κριτήρια που αφορούσαν την ηλικία, την καταγωγή και το μορφωτικό τους επίπεδο, το οποίο δεν ξεπερνούσε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ διαφοροποιούνταν ως προς το κοινωνικό χαρακτηριστικό του φύλου. Η επεξεργασία του γλωσσικού υλικού, αλλά και η επαφή που υπήρξε με τους κατοίκους του χωριού κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν 3 διαλεκτικές ομάδες ομιλητών:

1. Άτομα ηλικίας 85+: η ομάδα αυτή περιλαμβάνει άτομα τα οποία μιλούν αποκλειστικά το ιδίωμα του χωριού.
2. Άτομα ηλικίας 65-80: τα μέλη της ομάδας μιλούν κυρίως το ιδίωμα του χωριού όμως έχουν κάποιες επιρροές από την ΚΝΕ.
3. Άτομα ηλικίας έως 65: τα μέλη της οποίας είτε μιλούν το ιδίωμα αλλά με πολλές προσμίξεις με την ΚΝΕ και μόνο στα όρια του χωριού.

Στην έρευνα επιλέχθηκαν άτομα από τις δύο πρώτες ομάδες. Οι ομιλητές της πρώτης ομάδας επιλέχθηκαν διότι μιλούσαν το ιδίωμα που μιλιόταν παλιότερα στην περιοχή. Η δεύτερη ομάδα επιλέχθηκε γιατί αφενός ήταν σε θέση να μιλήσουν το ιδίωμα και αφετέρου γιατί ο λόγος τους θα έδινε πληροφορίες για την επιρροή που άσκησε η ΚΝΕ στη σύγχρονη μορφή του ιδιώματος.

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται κωδικοποιημένα τα αρχικά του ονοματεπώνυμου των ομιλητών (λατινικοί χαρακτήρες), το φύλο και η ηλικία τους και στον Πίνακα 6 η κατηγοριοποίηση των ομιλητών ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν.

Πίνακας 5: Λίστα ομιλητών

Αρχικά ονόματος	Φύλο	Ηλικία
GD	F	94
GM	F	67
KT	F	68
KK	F	72
LD	F	88
KI	M	70

Πίνακας 6. Κατηγοριοποίηση ομιλητών ανά ηλικιακή ομάδα

Ομάδα 1	Ομάδα 2
GM	GD
KT	LD
KI	
KK	

4. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

4.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η παρουσίαση των βασικών φωνολογικών φαινομένων του ιδιώματος του Αφάντου όπως αναδείχθηκαν, πρώτον, από την έρευνα πεδίου στο χωριό και, δεύτερον, από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές για τη συγκεκριμένη ροδιακή ποικιλία. Αρχικά περιγράφεται το φαινόμενο της αποβολής των μεσοφωνηεντικών συμφώνων (4.2) και ακολουθούν τα φαινόμενα της προφοράς των διπλών συμφώνων (4.3), του τσιτακισμού (4.4), της αφομοίωσης (4.5) και της ανομοίωσης (4.6), της τροπής των /x/ /s/ /θ/ σε γλωττιδικό [h] (4.7), της ουρανικοποίησης (4.8), της επένθεσης του /ʃ/ (4.9), φαινόμενα που επηρεάζουν τα σύμφωνα (4.10) και τα φωνήεντα (4.11) και τέλος ο τονισμός στο ιδίωμα του Αφάντου (4.12). Η φωνολογική περιγραφή του ιδιώματος συμπληρώνεται από την παράθεση παραδειγμάτων και αναλυτικών πινάκων από το συλλεχθέν γλωσσικό υλικό.

4.2 Αποβολή μεσοφωνηεντικών συμφώνων

Η σίγηση των μεσοφωνηεντικών τριβόμενων συμφώνων /v/ /ɣ/ /ð/ είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των νοτιοανατολικών ιδιωμάτων. Το φαινόμενο αυτό είναι ευρέως διαδεδομένο στη νοτιοδυτική διαλεκτική ζώνη των ροδιακών ιδιωμάτων, ενώ στη βορειοανατολική ζώνη, όπου βρίσκεται το Αφάντου, δεν υιοθετήθηκε τόσο γενικευμένα (Τσοπανάκης 1992, 32). Παρόλ' αυτά, τα δεδομένα του ακόλουθου πίνακα¹ δείχνουν ότι στο ιδίωμα διατηρούνται λέξεις που έχουν αποβάλει το μεσοφωνηεντικό τριβόμενο [v].

Αποβολή μεσοφωνηεντικού συμφώνου [v]:

(1)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/ipokrévatos/ 'υποκρέβατος'	[apokreát ^h :os]	[GD]

¹ Η τελευταία στήλη σε όλους τους πίνακες παραδειγμάτων αυτού του κεφαλαίου δίνουν πληροφορίες σχετικά με την πηγή από την οποία προέρχεται ο διαλεκτικός τύπος (π.χ. το όνομα του πληροφορητή) σε κωδικοποιημένη μορφή.

β.	/katálave/ ‘κατάλαβε’	[katálae]	[GD]
γ.	/fonómun/ ‘φοβόμουν’	[foóm:un]	[LD]
δ.	/vrúves/ ‘βρούβες’	[vrúes]	[LD]
ε.	/karanólus/ ‘σαλιγκάρια’	[karaólus]	[KK]
στ.	/aravonrástike ‘αρραβωνιάστηκε’	[eraonrásti]	[GD]

Στα παραδείγματα που ακολουθούν βλέπουμε ότι η αποβολή του μεσοφωνηεντικού τριβόμενου συμφώνου /v/ δεν εφαρμόζεται σε όλες τις λέξεις του ιδιώματος.

(2)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/levé ⁿ dis/ ‘λεβέντης’	[levé ⁿ dis]	[GD]
β.	/aváftistos/ ‘αβάπτιστος’	[aváftistos]	[GD]
γ.	/eleotrivío/ ‘ελαιοτριβείο’	[lotrivío]	[GM]
δ.	/sevastí/ ‘Σεβαστή’	[savastí]	[GD]
ε.	/kuvérta/ ‘κουβέρτα’	[kuvérta]	[KK]

Αποβολή μεσοφωνηεντικού συμφώνου [ɣ]:

(3)	KNE	AI	ΠΛ
α.	/maɣazí/ ‘μαγαζί’	[maazí]	[KT]
β.	/traɣúði/ ‘τραγούδι’	[traúði]	[KI]

	‘τραγούδι’		
γ.	/fajitó/	[fajitó]	[N&Z]
	‘φαγητό’		
δ.	/líγο/	[lío]	[GM]
	‘λίγο’		
ε.	/meγάli/	[meáli]	[KI]
	‘μεγάλη’		
στ.	/tilígame/	[tilíame]	[GM]
	‘τυλίγαμε’		

Όπως φαίνεται από τα παρακάτω ενδεικτικά παραδείγματα η αποβολή του μεσοφωνηεντικού τριβόμενου συμφώνου /γ/ δεν εφαρμόζεται σε όλες τις λέξεις.

(4)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/σιγά/	[siγá]	[KI]
	‘σιγά’		
β.	/αγαρά/	[γαρά]	[GM]
	‘αγαπά’		
γ.	/τιγάni/	[tiγáni]	[KK]
	‘τηγάni’		
δ.	/θεολόγος/	[θεολόγος]	[KT]
	‘θεολόγος’		
ε.	/ραθολόγος/	[ραθολόγος]	[GD]
	‘παθολόγος’		

Αποβολή μεσοφωνηεντικού συμφώνου [ð]:

(5)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/simádi/	[simái]	[GD]
	‘σημάδι’		
β.	/laðáci/	[laátsi]	[KT]
	‘λαδάκι’		

γ.	/paɾáðes/ ‘παπάδες’	[paɾáes]	[GD]
δ.	/aðerfós/ ‘αδερφός’	[aarfós]	[KI]
ε.	/póði/ ‘πόδι’	[pói]	[LD]
στ.	/síðero/ ‘σίδερο’	[síero]	[LD]

Όπως συμβαίνει και με τις αποβολές των μεσοφωνηεντικών τριβόμενων συμφώνων /v/ /ɣ/, έτσι και το μεσοφωνηεντικό τριβόμενο σύμφωνο /ð/ δεν αποβάλλεται σε όλες τις λέξεις του ιδιώματος.

(6)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/fíði/ ‘φίδι’	[fíði]	[LD]
β.	/kuɾiáðos/ ‘κουριάδος’	[kuɾi:áðos]	[KT]
γ.	/epiði/ ‘επειδή’	[epiði]	[LD]
δ.	/edó/ ‘εδώ’	[edó]	[KI]
ε.	/peðáca/ ‘παιδάκια’	[peðátsa]	[LD]
στ.	/ɣajðaros/ ‘γάιδαρος’	[ɣáðaros]	[N&Z]

Συνολικά στο διαλεκτικό υλικό εντοπίστηκαν 211 λέξεις στις οποίες εφαρμόζεται το φαινόμενο της αποβολής των μεσοφωνηεντικών συμφώνων /v/ /ɣ/ /ð/. Στον Πίνακα 7 παρουσιάζεται αναλυτικά η συχνότητα εμφάνισης των συμφωνικών αποβολών ανά φθόγγο. Στη συντριπτική του πλειοψηφία οι αποβολές αφορούν το φθόγγο /ɣ/ με 165 εμφανίσεις από τις 211 που βρέθηκαν συνολικά, ενώ το μικρότερο ποσοστό ανήκει στο φθόγγο /v/ με 14 μόνο εμφανίσεις.

Πίνακας 7: Συχνότητα εμφάνισης των αποβολών των μεσοφωνηεντικών /v/ /ɣ/ /ð/

Σύμφωνα	Συχνότητα εμφάνισης
/v/	14
/ɣ/	165
/ð/	32

Στο αφαντενό ιδίωμα υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις όπου αποβάλλονται μεσοφωνηεντικά σύμφωνα, εκτός των /v/ /ɣ/ /ð/, κάτι όμως που συμβαίνει σποραδικά. Πρόκειται για τα υγρά σύμφωνα /l, r/, τα έρρινα /m, n/ και το ηχηρό συριστικό /z/, όπως δείχνουν τα παραδείγματα που ακολουθούν.

(7)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/válame/ ‘βάλαμε’	[válae]	[KI]
β.	/kánume/ ‘κάνουμε’	[káome]	[KK]
γ.	/mázepsan/ ‘μάζεψαν’	[emaépsan]	[GM]
δ.	/pinásame/ ‘πεινάσαμε’	[epináame]	[GD]
ε.	/édinan/ ‘έδιναν’	[édian]	[GD]
στ.	/ksanakáni/ ‘ξανακάνει’	[ksanakái]	[LD]
ζ.	/éfere/ ‘έφερε’	[éfee]	[KI]
η.	/alvanída/ ‘αλβανίδα’	[alvaída]	[GD]
θ.	/kóri/ ‘κόρη’	[kói]	[GD]
ι.	/çéri/ ‘χέρι’	[séi]	[LD]

4.3 Διπλά σύμφωνα

Με τον όρο *διπλά σύμφωνα* εννοούμε τους συμφωνικούς φθόγγους που παρουσιάζουν παρατεταμένη διάρκεια σε σχέση με τους αντίστοιχους «απλούς». Τα ιδιώματα της Ρόδου ανήκουν στα διπλωτικά ιδιώματα (διαλεκτικό ισόγλωσσο, όπου ανήκουν μεταξύ άλλων η κυπριακή, η δωδεκανησιακή, τα κατωιταλικά ιδιώματα, τα ιδιώματα της Χίου, της Ικαρίας και κάποιων νησιών των Κυκλάδων) (Μανωλέσσου & Μπασέα-Μπεζαντάκου 2012, 951-952).

Στα ροδιακά ιδιώματα, εκτός από τα διπλά κληρονομημένα από την αρχαία ελληνική γλώσσα, διατηρούνται τα διπλά σύμφωνα τα οποία είναι αποτέλεσμα αφομοίωσης συμφώνων, τα διπλά σύμφωνα από δάνειες λέξεις και τα διπλά σύμφωνα για λόγους προφοράς (Τσοπανάκης, 1940). Στο αφαντενό ιδίωμα βλέπουμε:

i. Διπλό σύμφωνο /n/:

Το έρρινο /n/ απαντά ως διπλό σε ρηματικούς τύπους και, συγκεκριμένα, όταν εμφανίζεται ως ληκτικό σύμφωνο του ρηματικού θέματος (8) αλλά και σε ουσιαστικά (9).

(8)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/vázo/ 'βάζω'	[váni:o]	[GM]
β.	/káno/ 'κάνω'	[káni:o]	[LD]
γ.	/pʁáno/ 'πιάνω'	[pʁáni:o]	[KK]
δ.	/béno/ 'μπαίνω'	[^m béni:o]	[LD]
ε.	/pijéno/ 'πηγαίνω'	[paéni:o]	[GD]
στ.	/ksepléno/ 'ξεπλένω'	[ksepléni:o]	[GD]
ζ.	/ménno/ 'μένω'	[mén:io]	[KI]
η.	/lúzo/ 'λύζω'	[lúni:io]	[KI]

	‘λούζω’		
θ.	/malóno/	[mal:ón:o]	[GM]
	‘μαλώνω’		
ι.	/fortóno/	[fortón:o]	[GD]
	‘φορτώνω’		
ια.	/steɣnóno/	[steɣnón:o]	[KT]
	‘στεγνώνω’		
ιβ.	/fuskóno/	[fuskón:o]	[KT]
	‘φουσκώνω’		

(9)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/mána/	[mán:a]	[LD]
	‘μάνα’		
β.	/nonós/	[nún:os]	[LD]
	‘νονός’		
γ.	/náta/	[n:ata]	[GD]
	‘νιάτα’		
δ.	/kúɣa/	[kúr:a]	[GD]
	‘κούνια’		
ε.	/kazáɣa/	[kazár:a]	[KT]
	‘καζάνια’		
στ.	/jitoɣá/	[jitoɣ:á]	[KK]
	‘γειτονιά’		

ii. Διπλό σύμφωνο /m/:

Το διπλό σύμφωνο [m:] το συναντάμε σε μετοχές (10), σε ουσιαστικά (11) και σε ρήματα (12).

(10)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/kriménos/	[krim:énos]	[GD]
	‘κρυμμένος’		

β.	/prokoménos/ ‘προκομμένος’	[prokom:énos]	[GD]
γ.	/blegménos/ ‘μπλεγμένος’	[blem:énos]	[LD]
δ.	/ðeménos/ ‘δεμένος’	[ðem:énos]	[KT]
(11)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/gráma/ ‘γράμμα’	[grám:a]	[GM]
β.	/mamí/ ‘μαμή’	[mam:í]	[KK]
γ.	/prágmata/ ‘πράγματα’	[prám:ata]	[LD]
δ.	/ðóma/ ‘δώμα’	[ðóm:a]	[KI]
(12)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/fonómun/ ‘φοβόμουν’	[foóm:un]	[LD]
β.	/ksérame/ ‘ξέραμε’	[ekséram:e]	[KK]
γ.	/erxómastan/ ‘ερχόμασταν’	[érkum:asta]	[KI]

iii. Διπλό σύμφωνο /l/:

Η δίπλωση του /l/ παρουσιάζει μία ιδιομορφία καθώς άλλοτε εμφανίζεται ως [l:] και άλλοτε ως [l^d]. Η παράλληλη εμφάνιση αυτή μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο φωνολογικό φαινόμενο βρίσκεται σε γλωσσική μεταβολή. Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός ότι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (ομάδα 1) χρησιμοποιούν κυρίως την πραγμάτωση του συμφωνικού συμπλέγματος [l^d], ενώ τα άτομα νεαρότερης ηλικίας (ομάδα 2) τη δίπλωση [l:] (βλ. Πίνακα 8).

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001, 44) το φαινόμενο αυτό απαντά και σε κάποια άλλα ιδιώματα των Δωδεκανήσων, όπως στην Αστυπάλαια όπου προφέρεται ως [l^l] και σε ένα τμήμα της Καρπάθου που προφέρεται ως [l^d]. Το [l] διπλώνεται στο εσωτερικό των λέξεων, σε ρήματα με καταλήξεις –νω και στα επιθήματα –λος/ –λα/ –λο/ –λι. Έτσι έχουμε:

(13)	KNE	AI
α.	/álos/ ‘άλλος’	[á:los] <i>αλλά και</i> [á ^d os]
β.	/polía/ ‘πολλά’	[poli:á] <i>αλλά και</i> [pol ^d á]
γ.	/ólo/ ‘όλο’	[ú:lo] <i>αλλά και</i> [ú ^d o]
δ.	/káfkala/ ‘καύκαλα’	[káfkal:a] <i>αλλά και</i> [kafkal ^d a]
ε.	/évala/ ‘έβαλα’	[éval:a] <i>αλλά και</i> [éval ^d a]
στ.	/scílos/ ‘σκύλος’	[skí:los] <i>αλλά και</i> [skí ^d os]
ζ.	/puláca/ ‘πουλάκια’	[pul:átsa] <i>αλλά και</i> [pul ^d átsa]
η.	/kopéla/ ‘κοπέλα’	[kopé:l:a] <i>αλλά και</i> [kopé ^d l:a]

Το ουρανικό σύμφωνο /k/ από την άλλη εμφανίζεται μόνο με τη δίπλωση /k:/.

(14)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/stafíla/ ‘σταφύλια’	[stafí:l:a]	[LD]
β.	/cihá/ ‘κοιλιά’	[tsi:li:á]	[KI]
γ.	/a ^m béla/ ‘αμπέλια’	[a ^m bé:l:a]	[KK]

- δ. /θεμέλια/ [θεμέλια] [GD]
 ‘θεμέλια’

Η κατανομή της δίπλωσης του /l/ ως [l:] ή [l^d] ανά ομάδα ομιλητών με βάση την ηλικία παρουσιάζεται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 8: Δίπλωση του /l/

	Δίπλωση /l/	Συχνότητα εμφάνισης
Ομάδα 1	[l:]	22
	[l ^d]	47
Ομάδα 2	[l:]	35
	[l ^d]	17

iv. Διπλά σύμφωνα /k/ /p/ /t/:

Τα άηχα κλειστά /k, p, t/ παρουσιάζουν την εξής ιδιαιτερότητα σε σχέση με τα υπόλοιπα σύμφωνα. Εκτός από την παρατεταμένη διάρκεια κατά την προφορά τους συνοδεύονται επιπλέον από δασύτητα². Τα παραδείγματα (15-17) είναι ενδεικτικά αυτής της πραγμάτωσης.

[k^h:]

- (15) KNE AI ΠΛ.
 α. /sakátis/ [sak^h:átis] [GD]
 ‘σακάτης’
 β. */kúmela/ [k^h:úmela] [GM]
 (=τζάκι)
 γ. /verikoko/ [verík^hok^h:o] [KI]
 ‘βερίκοκο’
 δ. /dímarxos/ [dímark^h:os] [GD]

² Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001, 43) τα διπλά /k/ /p/ /t/ προφέρονται σαν απλά που τα ακολουθεί ένα δασύ πνεύμα, αλλά με βάση το προφορικό διαλεκτικό υλικό στο οποίο βασίστηκε η συγκεκριμένη εργασία η προφορά των συγκεκριμένων συμφώνων είναι παρατεταμένη και συνοδεύεται από δασύτητα.

	‘δήμαρχος’		
ε.	/bukáli/	[buk ^h :áli]	[KK]
	‘μπουκάλι’		
στ.	/lukúmi/	[luk ^h :úmi]	[KI]
	‘λουκούμι’		
ζ.	/palikári/	[pal ^d ik ^h :ári]	[KI]
	‘παλικάρι’		
η.	/bakaláros/	[bak ^h :aléros]	[KT]
	‘μπακαλιάρος’		
θ.	/sitárja/	[sitárk ^h :a]	[LD]
	‘σιτάρια’		

[p^h:]

(16)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/θermocírjo/	[θermotsír ^h :i]	[GD]
	‘θερμοκήπιο’		
β.	/rapús/	[ráp ^h :us]	[N&Z]
	‘παππούς’		
γ.	/ciparísi/	[tsip ^h :arísi]	[GD]
	‘κυπαρίσσι’		
δ.	/zulári/	[zuláp ^h :ik ^h :o]	[KI]
	‘ζουλάπι’		
ε.	/anápiri/	[anáp ^h :iri]	[KK]
	‘ανάπηρη’		

[t^h:]

(17)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/ipokrévatos/	[apokreát ^h :os]	[GD]
	‘υποκρέβατος’		
β.	/píta/	[pít ^h :a]	[KI]
	‘πίτα’		
γ.	/petheros/	[pet ^h :erós]	[KT]

	‘πεθερός’		
δ.	/samatás/	[samat ^h :ás]	[GD]
	‘σαματάς’		
ε.	/kreváti/	[krevát ^h :i]	[KK]
	‘κρεβάτι’		
στ.	/spítì/	[spít ^h :i]	[GM]
	‘σπίτι’		
ζ.	/patéras/	[pat ^h :éras]	[LD]
	‘πατέρας’		
η.	/manítarja/	[manít ^h :es]	[KT]
	‘μανιτάρια’		
θ.	/mítì/	[mít ^h :i]	[KI]
	‘μύτη’		

v. Διπλό σύμφωνο /s/:

Ο άηχος συριστικός φθόγγος /s/ διπλώνεται κυρίως σε λέξεις που λήγουν σε –σσα αλλά και σε κάποια ρήματα και ουσιαστικά. Για παράδειγμα:

(18)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/sakátisa/	[sak ^h :átis:a]	[GD]
	‘σακάτισσα’		
β.	/mélisa/	[mélis:a]	[N&Z]
	‘μέλισσα’		
δ.	/thálasa/	[thálas:a]	[LD]
	‘θάλασσα’		
ε.	/tésera/	[tés:era]	[KK]
	‘τέσσερα’		
στ.	*/lespéris/	[les:péris]	[GD]
		(=γεωργός που σπέρνει σιτάρι)	
ζ.	/pérase/	[epéras:e]	[KI]
	‘πέρασε’		

vi. Διπλό σύμφωνο /z/:

Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1940, 161), το ηχηρό συριστικό σύμφωνο /z/ απαντά πάντοτε ως διπλό στα ιδιώματα της Ρόδου, χωρίς να υπάρχει το αντίστοιχο απλό. Στο αφαντενό ιδίωμα όμως, αν και τις περισσότερες φορές εμφανίζεται ως διπλό, υπάρχει και η απλή προφορά του.

Το /z/ ως διπλό εμφανίζεται και στην αρχή της λέξης και ενδολεξικά, τόσο σε ουσιαστικά όσο και σε ρήματα όπως φαίνεται από τα παρακάτω ενδεικτικά παραδείγματα:

(19)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/zebíli/ ‘ζεμπίλι’	[z:ibíli:a]	[KI]
β.	*/sxúza/ ‘τσέπη’	[sxú:za] (= τσέπη)	[KI]
γ.	/kazáni/ ‘καζάνι’	[kaz:áni]	[GD]
δ.	/mizíθra/ ‘μυζήθρα’	[mizíθra]	[GD]
ε.	*/kuzí/ ‘πήλινο σκεύος’	[kuzí] (= πήλινο σκεύος)	[GD]
στ.	/plumízo/ ‘πλουμίζω’	[plumízo]	[LD]
ζ.	/káθome/ ‘κάθομαι’	[kaθízo]	[GM]
η.	/mazéno/ ‘μαζεύω’	[maz:éno]	[LD]

vii. Διπλό σύμφωνο /θ/:

Η πραγμάτωση του διπλού /θ/ στο ιδίωμα του Αφάντου οφείλεται στην ολική αφομοίωση των συμφώνων /n/ + /θ/ > [θ:]. Έτσι έχουμε:

(20)	KNE	AI	ΠΛ.
------	-----	----	-----

α.	/άηθος/ ‘άνθος’	[άθi:os]	[GM]
β.	/psíηθος/ ‘Ψίνθος’	[psíθi:os]	[GD]
γ.	/άηθροπος/ ‘άνθρωπος’	[άθi:ropos]	[KK]
δ.	/άκαηθος/ ‘άκανθος’	[agáθi:es]	[GD]
ε.	/peθerós/ ‘πεθερός’ (αρχ. πενθερός)	[peθi:erós]	[KT]

4.4 Τσιτακισμός

Στο ιδίωμα του Αφάντου παρατηρείται το φαινόμενο του τσιτακισμού. Ως τσιτακισμός ορίζεται η τροπή του άηχου υπερωικού κλειστού /k/ σε προστριβόμενα [ts] ή [tʃ] (ή και [tɛ]) και η τροπή του ηχηρού υπερωικού κλειστού /g/ σε [dz] ή [dʒ] (ή και [dʒ]) όταν βρίσκονται πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/ (Παντελίδης 2009, 1079).

Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1940), σε ορισμένα ιδιώματα της βορειοανατολικής ζώνης του νησιού και συγκεκριμένα στα χωριά Διμουλιά, Πλατανιά, Αρχίπολη, Ψίνθος, Μαριτσά, Παστίδα, Δαματριά, Θολό και Αφάντου. Στο αφαντενό ιδίωμα, διαπιστώνεται η τροπή των υπερωικών κλειστών /k/ /g/ /x/ σε [tʃ] [dʒ] [s] πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/. Έτσι έχουμε:

/k/+i/ ή /e/ > [tʃ]

(21)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/sinomílici/ ‘συνομήλικη’	[sinomíliʃi]	[GD]
β.	/ce/ ‘και’	[tʃe]	[ALL]
γ.	/ecí/ ‘εκεί’	[etʃí]	[LD]
δ.	/ciparísi/ ‘τσιπαρίσι’	[tʃiparísi]	[GD]

	‘κυπαρίσσι’		
ε.	/ceri/	[tserí]	[GD]
	‘κερί’		
στ.	/palikaráci/	[palikarátsi]	[KI]
	‘παλικαράκι’		
ζ.	/cerós/	[tserós]	[GD]
	‘καιρός’		
η.	/apoθíci/	[apoθítsi]	[GD]
	‘αποθήκη’		
θ.	/ciniγúsa/	[tsiniγúsa]	[KI]
	‘κυνηγούσα’		
ι.	/pníjice/	[pniítse]	[LD]
	‘πνίγηκε’		
ια.	/cirjaci/	[tseretsí]	[GM]
	‘Κυριακή’		
ιβ.	/americí/	[amerítsi]	[KT]
	‘Αμερική’		
ιγ.	/aftocínito/	[aftotsínito]	[GM]
	‘αυτοκίνητο’		
ιδ.	/avláci/	[avlátsi]	[GM]
	‘αυλάκι’		
ιε.	/kalocéri/	[kalotséri]	[GM]
	‘καλοκαίρι’		
ιστ.	/cernáo/	[tsernáo]	[KI]
	‘κερνάω’		

/g/ + /i/ ή /e/ > [dʒ]

(22)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/evagelistés/	[adʒelistæs]	[GD]
	‘Ευαγγελιστές’		
β.	/sigenolói/	[sidʒenolói]	[KK]

έπεται, ενώ στην εμμένουσα ο δεύτερος φθόγγος λαμβάνει τα χαρακτηριστικά του φθόγγου που προηγείται (Nespor 1999, 83). Στο αφαντενό ιδίωμα παρατηρείται:

i. Προκαταβολική αφομοίωση του φθόγγου /n/ στο εσωτερικό των λέξεων με αποτέλεσμα τη δημιουργία διπλού συμφώνου:

(24)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/aŋθός/ ‘άνθος’	[áθ:os]	[GM]
β.	/psíηθος/ ‘Ψίνθος’	[psíθ:os]	[GD]
γ.	/áηθροπος/ ‘άνθρωπος’	[áθ:ropos]	[KK]
δ.	/ákαηθος/ ‘άκανθος’	[agáθ:es]	[GD]
ε.	/peθερός/ ‘πεθερός’ (αρχ. πενθερός)	[peθ:erós]	[KT]
στ.	/siηχώρεσι/ ‘συγχώρεση’ (συν+χωρώ)	[six:íoresi]	[N&Z]
ζ.	/siηνύλιο/ ‘συμβούλιο’ (συν+βουλή)	[siv:úljo]	[KI]

ii. Αφομοίωση συμφώνου γειτονικής συλλαβής

(25)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/koxlías/ ‘κοχλίας’	[xoxlâtsi]	[GD]
β.	/xuvardás/ ‘χουβαρντάς’	[fuvardás]	[LD]
γ.	/γrusúzis/ ‘γρουσούζης’	[xrusúzis]	[GD]

iii. Αφομοίωση φωνηέντων

(26)	KNE	ΑΙ	ΠΛ.
α.	/jinéka/ ‘γυναίκα	[jenéka]	[GD]
β.	/ithele/ ‘ήθελε’	[éthele]	[LD]
γ.	/iksere/ ‘ήξερε’	[éksere]	[KK]
δ.	/imaste/ ‘είμαστε’	[ímeste]	[GM]
ε.	/ékso/ ‘έξω’	[ókso]	[LD]
στ.	/káthe/ ‘κάθε’	[kátha]	[GM]
ζ.	/sevastí/ ‘Σεβαστή’	[savastí]	[GD]
η.	/sinenoíthika/ ‘συνεννοήθηκα’	[sinonoíthika]	[GD]
θ.	/panijírja/ ‘πανηγύρια’	[panaírja]	[KK]
ι.	/tiléfono/ ‘τηλέφωνο’	[teléfono]	[GD]

iv. Τελικό /n/

Σε περίπτωση που το τελικό σύμφωνο /n/ ακολουθείται από τα άηχα κλειστά σύμφωνα /k/ /p/ /t/ τότε το τελικό /n/ διατηρείται, εκτός από την περίπτωση που ακολουθείται από το σύμφωνο /p/ όπου το /n/ τρέπεται σε [m], και τα /k/ /p/ /t/ τρέπονται σε ηχηρά /g/ /b/ /d/. Για παράδειγμα:

/n/ + /k/ > [ŋ] + [g]

(27)	KNE	ΑΙ	ΠΛ.
------	-----	----	-----

α.	/sto xoráfi káto/ ‘στο χωράφι κάτω’	[sto xoráfiŋ gáto]	[LD]
β.	/megáli kalíva/ ‘μεγάλη καλύβα’	[megáliŋ galíva]	[LD]
γ.	/ énan kuvá/ ‘έναν κουβά’	[énaŋ guvá]	[LD]
δ.	/mɾá katsíka/ ‘μια κατσίκα’	[mɾaŋ gatsíka]	[KI]
ε.	/méname káto/ ‘μέναμε κάτω’	[epoménameŋ gáto]	[GD]

/n/ + /p/ > [m] + [b]

(28)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/stin paraλία/ ‘στην παραλία’	[stim baralía]	[LD]
β.	/íxe páno/ ‘είχε πάνω’	[íxem báno]	[KI]
γ.	/íxame pétres/ ‘είχαμε πέτρες’	[íxamem bétres]	[KT]
δ.	/ton pólemo/ ‘τον πόλεμο’	[tom bólemo]	[GD]
ε.	/ðen pas/ ‘δεν πας’	[em bájs]	[KK]
στ.	/stin plafia/ ‘στην πλατεία’	[stim blafia]	[GM]

/n/ + /t/ > [n] + [d]

(29)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	*/min ton tanísis/ ‘μην τον αγγίζεις’	[min don danísis] (= μην τον αγγίζεις)	[LD]
β.	/spíti tu/ ‘σπίτι του’	[spítin du]	[KI]

γ.	/to ríre/ ‘το πήρε’	[epíren do]	[GM]
δ.	/to ékane/ ‘το έκανε’	[ékammen do]	[GD]

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου το τελικό /n/ δίπλα σε κάποια σύμφωνα αφομοιώνεται πλήρως στα όρια δύο λέξεων και έτσι το αρκτικό σύμφωνο της λέξης που ακολουθεί τρέπεται σε διπλό. Έτσι έχουμε:

(30)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/mas éðinan/ ‘μας έδιναν’	[ðina m:as]	[LD]
β.	/tin lámba/ ‘την λάμπα’	[ti l:ámba]	[GD]
γ.	/tin imerominía/ ‘την ημερομηνία’	[ti m:erominía]	[GD]
δ.	/ítan mástoris/ ‘ήταν μάστορας’	[íta m:ástoris]	[KT]
ε.	/na párun sirá/ ‘να πάρουν σειρά’	[na páru s:irá]	[GM]
στ.	/ítan tsopánis/ ‘ήταν τσοπάνης’	[íta ts:opánis]	[KK]
ζ.	/tin mana mu/ ‘την μάνα μου’	[ti m:ánamu]	[GM]

4.6 Ανομοίωση

Ανομοίωση είναι η φωνολογική διαδικασία κατά την οποία παράγεται το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό της αφομοίωσης και έτσι τα δύο γλωσσικά τεμάχια γίνονται ανόμοια μεταξύ τους σε κάποια περιβάλλοντα (Nespor 1999, 88). Στην KNE υπάρχουν περιορισμοί που δεν επιτρέπουν συμφωνικά συμπλέγματα που αποτελούνται από δύο άηχα τριβόμενα ή δύο στιγμιαία (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton 1999, 19). Στο ιδίωμα που εξετάζεται βλέπουμε:

(31)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/sxolío/ 'σχολείο'	[skolío]	[KT]
β.	/isxadio/ 'ισχάδιο'	[skadʒá]	[KI]
γ.	/sçédio/ 'σχέδιο'	[scédio]	[KT]
δ.	/efxaristiménos/ 'ευχαριστημένος'	[fkaristiménos]	[GD]

4.7 Τροπή των /x/ /s/ /θ/ σε γλωττιδικό [h]

Σε ορισμένες διαλέκτους της αρχαίας ελληνικής, όπως είναι η αργολική, η λακωνική και η κυπριακή, το μεσοφωνηεντικό σύμφωνο /s/ τράπηκε σε γλωττιδικό [h] (Buck 1955, 55-56· Mendez 2001, 335· Morruogo 1988, 113). Σήμερα, εκτός από το ιδίωμα της βορειοδυτικής Πάφου και σε κάποιες ακόμα περιοχές την Κύπρου όπου εμφανίζεται η τροπή αυτή, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν τη συγκεκριμένη διαδικασία στις διαλέκτους και στα ιδιώματα της ελληνικής γλώσσας (Χριστοδούλου 2015, 394-401).

Η τροπή του άηχου συμφώνου /x/ σε γλωττιδικό [h] όταν βρίσκεται σε μεσοφωνηεντική θέση, παρατηρείται συχνά σε ιδιώματα της Κύπρου (Newton 1972a, 101· Βαγιακάκος 1973, 64· Κοντοσόπουλος 1970· Χριστοδούλου 2015, 390-401) και σε κάποια χωριά της Κω (Καραναστάσης 1965, 54).

Η τροπή του άηχου /θ/ σε γλωττιδικό [h] σύμφωνα με τον Χριστοδούλου (2015, 392), γίνεται σε δύο στάδια, αφού το /θ/ πρώτα τρέπεται σε [x] και αργότερα σε [h] κάτι το οποίο σύμφωνα με τον Newton (1972a), εξαρτάται από το φωνήεν που ακολουθεί.

Ο Τσοπανάκης (1940, 112-115), αναφέρει για τα ιδιώματα της Ρόδου την ύπαρξη τύπων που έχουν υποστεί φωνητική αλλαγή, με τροπή των κορωνιδικών τριβόμενων /s/ και /θ/ στο υπερωικό [x] όπως για παράδειγμα στις λέξεις: *θέλω > χέλω, κάμποσες > κάμποχες*.

Στο ιδίωμα του Αφάντου βλέπουμε και τις τρεις τροπές αυτές να συμβαίνουν:

Τροπή του /s/ > [h]:

(32)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/na pçásun/ ‘να πιάσουν’	[na pçáhun]	[GD]
β.	/mésa/ ‘μέσα’	[méha]	[LD]
γ.	/siblírosa/ ‘συμπλήρωσα’	[siblíroha]	[GD]
δ.	/xálase/ ‘χάλασε’	[exálahe]	[LD]
ε.	/san/ ‘σαν’	[han]	[GD]

Τροπή του /x/ > [h]:

(33)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/íxame/ ‘είχαμε’	[íhame]	[KK]
β.	/rúxa/ ‘ρούχα’	[rúha]	[KT]
γ.	/mihális/ ‘Μιχάλης’	[mihális]	[GD]
δ.	/xáθikan/ ‘χάθηκαν’	[eháθisan]	[LD]
ε.	/prósexe/ ‘πρόσεχε’	[prósehe]	[KK]
στ.	/ta xoráfca/ ‘τα χωράφια’	[ta horáfca]	[LD]
ζ.	/xíla/ ‘χίλια’	[híla]	[KI]

Τροπή του /θ/ > [h]:

(34)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/káθete/ ‘κάθεται’	[káhete]	[GD]
β.	/éθen na/ (= ήθελε να)	[éhen na]	[GD]

4.8 Ουρανικοποίηση

Τα υπερωικά σύμφωνα /γ/ /κ/ /γ/ /χ/ όταν ακολουθούνται από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ ή /e/ ουρανικοποιούνται, δηλαδή τρέπονται στα αντίστοιχα ουρανικά /j/ /c/ /ɟ/ /ç/. Στο ιδίωμα του Αφάντου δεν ακολουθείται ο κανόνας της ουρανικοποίησης, καθώς τα υπερωικά /γ/ /κ/ /γ/ /χ/ όταν ακολουθούνται από τα φωνήεντα /i/ ή /e/ τρέπονται σε /j/ /t͡s/ /t͡z/ /s/. Για παράδειγμα:

/k/ + /e/ ή /i/ > [t͡s]

(35)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/ceρός/ ‘καιρός’	[t͡serós]	[GD]
β.	/ciparísi/ ‘κυπαρίσσι’	[t͡siparísi]	[GD]

/g/ + /e/ ή /i/ > [t͡z]

(36)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/evaxeíia/ ‘Ευαγγελία’	[evat͡zeíia]	[GM]
β.	/siɟenolói/ ‘συγγενολόι’	[sid͡zenolói]	[KK]

/x/ + /e/ ή /i/ > [s]

(37)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/étiçe/ [KK]	[étise]	[KK]

	‘έτυχε’		
β.	/zíros/	[síros]	[ΚΙ]
	‘χοίρος’		

Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι σε κάποιες λέξεις, πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /e/ και /i/, το /k/ δεν ουρανικοποιείται και ούτε τρέπεται σε /ts/, αλλά διατηρεί τον υπερωικό του χαρακτήρα (Τσοπανάκης 1940, 111). Τα ακόλουθα δεδομένα είναι αντιπροσωπευτικά της μη εφαρμογής της ουρανικοποίησης.

(38)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/baćiris/	[bakíris]	[GD]
	‘Μπακίρης’		
β.	/ćira/	[kíra]	[GD]
	‘Κύρα’		
γ.	/scini/	[skiní]	[GD]
	‘σκοινί’		[ΤΣΟΠ.]
δ.	/scílos/	[skí ^l dos]	[KT]
	‘σκύλος’		[ΤΣΟΠ.]
ε.	/kaćsices/	[katsíkes]	[GD]
	‘κατσίκες’		
στ.	/jinéces/	[jinékes]	[KT]
	‘γυναίκες’		
ζ.	/tufécisan/	[tufek ^h ísan]	[GD]
	‘τουφέκισαν’		

Ακόμα, σε λέξεις που έχουν υποστεί φωνολογική αλλαγή με τροπή των συμφώνων /s/ και /θ/ σε γλωττιδικό άηχο [h], αν και η άρθρωση του υπερωικού /x/ με το γλωττιδικό /h/ είναι πολύ κοντινή, το /h/ δεν ουρανικοποιείται. Για παράδειγμα:

(39)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/épcase/	[épcáhe]	[GD]
	‘έπιασε’		
β.	/siblírose/	[esiblírohe]	[GD]

	‘συμπλήρωσε’		
γ.	/χάλασε/	[χάλαhe]	[GD]
	‘χάλασε’		
δ.	/κάθετε/	[κάhete]	[LD]
	‘κάθεται’		
ε.	/έθεν na/	[έhen na]	[GD]
		(=ήθελε να)	

4.9 Επένθεση του /ʝ/

Το φωνολογικό φαινόμενο της επένθεσης είναι η ανάπτυξη φωνημάτων (Nespor 1999, 93). Στο αφαντενό ιδίωμα παρατηρείται η επένθεση του /ʝ/ ανάμεσα στο παραγωγικό ρηματικό επίθημα –εу- και στο κλιτικό επίθημα –ω. Η επένθεση αυτή επεκτείνεται και στις ρηματικές καταλήξεις –άβω και –όβω. Έτσι βλέπουμε:

(40)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/ʝiréno/	[ʝirénʝo]	[KT]
	‘γυρεύω’		
β.	/ðuléno/	[ðulénʝo]	[GD]
	‘δουλεύω’		
γ.	/pastréno/	[pastrénʝo]	[KK]
	‘παστρεύω’		
δ.	/xoréno/	[xorénʝo]	[KI]
	‘χορεύω’		
ε.	/majiréno/	[maerénʝo]	[GD]
	‘μαγειρεύω’		
στ.	/anakaténo/	[anakaténʝo]	[GM]
	‘ανακατεύω’		
ζ.	/skáno/	[skánʝo]	[KT]
	‘σκάβω’		
η.	/kóno/	[kónʝo]	[LD]
	‘κόβω’		

4.10 Συνίζηση

Συνίζηση είναι το φωνολογικό φαινόμενο όπου ένα άτονο φωνήεν /i/ το οποίο προηγείται ενός άλλου φωνήεντος δεν πραγματώνεται φωνητικά ως ξεχωριστή συλλαβή αλλά συμπροφέρεται μαζί με το επόμενο φωνήεν (Αρμოსτής, Κατσογιάννου, Χριστοδούλου & Θεμιστοκλέους 2012, 664). Αυτό το άτονο /i/ μετά τη διαδικασία της συνίζησης θεωρείται ημίφωνο και αποτυπώνεται με το σύμβολο /j/ του ΔΦΑ. Το ημίφωνο /j/ έχει την τάση να πραγματώνεται φωνητικά ως σύμφωνο ή να εκπίπτει. Η εξέλιξη του ημιφώνου /j/ στις νεοελληνικές διαλέκτους και ιδιώματα ποικίλει.

Στο αφαντενό ιδίωμα το αποτέλεσμα της συνίζησης είναι διαφορετικό από αυτό της ΚΝΕ. Στην ΚΝΕ μετά τα ηχηρά σύμφωνο το ημίφωνο /j/ πραγματώνεται φωνητικά ως [j], ενώ μετά τα άηχα σύμφωνο ως [ç]. Στο γλωσσικό ιδίωμα του Αφάντου το ημίφωνο /j/ πραγματώνεται φωνητικά ως [ʃ] μετά από ηχηρά σύμφωνο και ως [ç] μετά από άηχα. Για παράδειγμα:

(41)	ΚΝΕ	ΑΙ	ΠΛ.
α.	/vráðja/ ‘βράδια’	[vráðʃa]	[GM]
β.	/mulárja/ ‘μουλάρια’	[mulárʃa]	[GD]
γ.	/sitárja/ ‘σιτάρια’	[sitárʃa]	[GD]
δ.	/flurja/ ‘φλουριά’	[flurʃá]	[GD]
ε.	/merja/ ‘μεριά’	[merʃá]	[LD]
στ.	/xorja/ ‘χωριά’	[xorʃá]	[GM]
ζ.	/paníjirja/ ‘πανηγύρια’	[panaírʃa]	[KT]
η.	/manitárja/ ‘μανιτάρια’	[manitárʃa]	[KT]
θ.	/maçérja/ ‘μασεράκια’	[masérʃa]	[LD]

	‘μαχαίρια’		
ι.	/ρόδja/	[ρόδja]	[KI]
	‘πόδια’		
ια.	/peðja/	[peðjá]	[KK]
	‘παιδιά’		
ιβ.	/χοράfca/	[χοράfca]	[GD]
	‘χωράφια’		
ιγ.	/tetrakósca/	[tetrakósca]	[GD]
	‘τετρακόσια’		
ιδ.	/alíθca/	[alíθca]	[GM]
	‘αλήθεια’		

4.11 Συμφωνικά συμπλέγματα

Στο ιδίωμα του Αφάντου σε δυσυμφωνικά συμπλέγματα όπου έχουμε [+εξακολουθητικό] + [+εξακολουθητικό] και το δεύτερο σύμφωνο είναι /v/ /ɣ/ ή /ð/, τότε αυτό τρέπεται σε [-εξακολουθητικό] δηλαδή σε [b] [g] [d] διατηρώντας έτσι την αρχαία προφορά τους:

(42)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/ένjene/	[ένjene]	[GD]
	‘έβγαινε’		
β.	/έfevje/	[έfevje]	[LD]
	‘έφευγε’		
γ.	/ένɣale/	[ένɣale]	[KT]
	‘έβγαλε’		
δ.	/avɣá/	[avɣá]	[KI]
	‘αβγά’		
ε.	/εργάtes/	[εργátes]	[GD]
	‘εργάτες’		
στ.	/ενδομάδα/	[evdomá]	[KI]
	‘εβδομάδα’		
ζ.	/amíɣdalo/	[míɣdalo]	[N&Z]
	‘αμύδαλο’		

Αντίστοιχα, ακολουθώντας το ίδιο σχήμα [+εξακολουθητικό] + [-εξακολουθητικό] τα συμφωνικά συμπλέγματα /rθ/ /rx/ τρέπονται σε [rt] [rk] αντίστοιχα:

/rθ/ > [rt]

(43)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/irθa/ 'ήρθα'	[írta]	[LD]
β.	/órθia/ 'όρθια'	[órtia]	[GM]

/rx/ > [rk]

(44)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/érxode/ 'έρχονται'	[érkude]	[KT]
β.	/dímarxos/ 'δήμαρχος'	[dímarkos]	[GD]

4.12 Φωνηεντικές διαδικασίες

Αποβολή αρκτικού φωνήεντος

Αποβολή είναι η φωνολογική διαδικασία όπου αποβάλλεται το αρκτικό φωνήεν στα όρια δύο λέξεων που η προηγούμενη λήγει σε φωνήεν (Κρύσταλ 2003, 44). Στο ιδίωμα του Αφάντου είναι συχνή η αποβολή του αρκτικού φωνήεντος σε ρήματα και ονόματα όταν προηγείται λέξη που λήγει σε φωνήεν, π.χ.

(45)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/efxaristiménos/ 'ευχαριστημένος'	[fkaristiménos]	[GD]
β.	/arostiménos/ 'αρρωστημένος'	[rostiménos]	[GD]
γ.	/imerominía/ 'ημερομηνία'	[merominía]	[GD]

δ.	/erɣostásjo/ ‘εργοστάσιο’	[rɣostásjo]	[LD]
ε.	/afédis/ ‘αφέντης’	[fédis]	[KK]
στ.	/anixtí/ ‘ανοιχτή’	[nixtí]	[LD]
ζ.	/apospéras/ ‘αποσπέρας’	[pospéras]	[GM]
η.	/amartía/ ‘αμαρτία’	[martía]	[LD]
θ.	/arémína/ ‘απέμεινα’	[rómina]	[KT]
ι.	/aravonástike/ ‘αρραβωνιάστηκε’	[raonásti]	[KT]
ια.	/anakaténo/ ‘ανακατεύω’	[nakatóno]	[GD]

Εξ αποστάσεως αφομοίωση μεταξύ φωνηέντων

Σύμφωνα με τη Nespor (1999, 86-87), ένα φωνήεν μπορεί να προκαλέσει τη μεταβολή των χαρακτηριστικών ενός άλλου φωνήεντος χωρίς να υπάρξει μεταξύ τους φωνητική γειτνίαση. Το φαινόμενο αυτό είναι ένα είδος φωνηεντικής αρμονίας. Στην ελληνική γλώσσα συναντάμε περιπτώσεις φωνηεντικής αρμονίας στις καππαδοκικές διαλέκτους και στις διαλέκτους της νοτιοανατολικής ζώνης (Revithiadou et al., 2006).

(46)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/eɣó/ ‘εγώ’	[oɣó]	[KI]
β.	/evréos/ ‘Εβραίος’	[ovríos]	[LD]
γ.	/ékso/ ‘έξω’	[ókso]	[GM]
δ.	/vútiro/ ‘βούτυρο’	[vótiro]	[GD]

ε.	/eçína/ ‘εκείνα’	[a ^h çína]	[KI]
στ.	/jineka/ ‘γυναίκα’	[jeneka]	[GD]
ζ.	/ipokrévatos/ ‘υποκρέβατος’	[apokreat ^h :os]	[GD]

Τροπές φωνηέντων

Το /i/ τρέπεται σε /e/ όταν βρίσκεται κοντά σε υγρά σύμφωνα:

/i/ > [e]

(47)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/majirévame/ ‘μαγειρεύαμε’	[maerévame]	[GD]
β.	/plírose/ ‘πλήρωσε’	[plérose]	[KI]
γ.	/páli/ ‘πάλι’	[pále]	[GM]
δ.	/mirmí ^h ja/ ‘μυρμήγκια’	[mermí ^h gus]	[KI]
ε.	/kirjakí/ ‘Κυριακή’	[tseret ^h çí]	[KT]
στ.	/ksílini/ ‘ξύλινη’	[ksíleni]	[GD]

Σε ορισμένες περιπτώσεις έχουμε ανύψωση του /e/ σε [i]:

/e/ > [i]

(48)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/kréas/ ‘κρέας’	[kriás]	[KI]

β.	/μεγάλος/ ‘μεγάλος’	[mjálos] ή [mɾálos]	[GD]
γ.	/περόνι/ ‘πεπόνι’	[píroni]	[KI]

Σε κάποιες λέξεις του ιδιώματος συναντάμε το φαινόμενο της ανύψωσης του /o/ σε [u]:

/o/ > [u]

(49)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/αρό/ ‘από’	[apú]	[KK]
β.	/ράνο/ ‘πάνω’	[ránu]	[GD]
γ.	/jíro/ ‘γύρω’	[jíru]	[GD]
δ.	/όλα/ ‘όλα’	[úla]	[GM]
ε.	/νονός/ ‘νονός’	[núnos]	[KT]

Η προσθίωση του /a/ σε [e] εφαρμόζεται στο γ’ πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας *αυτός* > [eftós].

Συνάντηση όμοιων φωνηέντων

Συχνά μετά την αποβολή των μεσοφωνηεντικών συμφώνων έχουμε τη συνάντηση δύο όμοιων φωνηέντων. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα όμοια φωνήεντα δεν αποβάλλονται, αλλά ακούγονται και τα δύο και πιο σπάνια έχουμε συγχώνευση των φωνηέντων αυτών. Για παράδειγμα:

(50)	KNE	AI	ΠΛ.
α.	/mu éleje/	[élee me]	[GD]

	‘μου έλεγε’		
β.	/pinásame/	[epináamen]	[GD]
	‘πεινάσαμε’		
γ.	/pniǰice/	[pniítse]	[GD]
	‘πνίγηκε’		
δ.	/fágame/	[efáame]	[KI]
	‘φάγαμε’		
ε.	/éfere/	[éfee]	[LD]
	‘έφερε’		
στ.	/na lúsun/	[na lúun]	[GM]
	‘να λούσουν’		
ζ.	/na fiǰi/	[na fii]	[KI]
	‘να φύγει’		
η.	/líǰi/	[líi]	[LD]
	‘λίγοι’		
θ.	/epiǰí/	[epíi]	[GD]
	‘επειδή’		
ι.	/aðerfós/	[aarfós]	[KI]
	‘αδερφός’		
ια.	/laǰáci/	[laátsi]	[KT]

Στα παραδείγματα που δίνονται στο (51) βλέπουμε τη συγχώνευση των όμοιων φωνηέντων μετά από την αποβολή των μεσοφωνηεντικών συμφώνων.

(51)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/éfaǰa/	[éfa]	[GM]
	‘έφαγα’		
β.	/kremíǰi/	[kromí]	[KI]
	‘κρεμμύδι’		
γ.	/evǰomáǰa/	[evdomá]	[KI]
	‘εβδομάδα’		

4.13 Τονισμός

Το σύστημα τονισμού του ιδιώματος του Αφάντου είναι σε γενικές γραμμές όμοιο με αυτό της ΚΝΕ αλλά με κάποιες εξαιρέσεις. Οι εξαιρέσεις αυτές είναι:

- i. Σε ουσιαστικά με κατάληξη –ος, στην ονομαστική πληθυντικού, ο τόνος κατεβαίνει από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα, π.χ.

(52)	ΚΝΕ	ΑΙ	ΠΛ.
α.	/i áñθropi/ ‘οι άνθρωποι’	[i aθrópi]	[KI]
γ.	/i sibéθeri/ ‘οι συμπέθεροι’	[i si ^m beθéri]	[KT]

- ii. Στο γ’ πληθυντικού του ενεστώτα και του παρατατικού της παθητικής φωνής των ρημάτων της ΚΤ1, έχουμε παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας που διέπει την ΚΝΕ, με τον τόνο να εμφανίζεται στην τέταρτη πριν το τέλος συλλαβή και ένας δεύτερος τόνος να αναπτύσσεται στην παραλήγουσα. Έτσι βλέπουμε:

(53)	ΚΝΕ	ΑΙ	ΠΛ.
α.	/kaθómaste/ ‘καθόμαστε’ /kaθómastan/ ‘καθόμασταν’	[káθuméste] [ekáθumástan]	[LD]
β.	/padrevómaste/ ‘παντρεύμαστε’ /padrevómastan/ ‘παντρεύμασταν’	[padrénɣuméste] [epadrénɣumastan]	[GD]
γ.	/erxómaste/ ‘ερχόμαστε’ /erxómastan/	[érkuméste] [érkumástan]	[KT]

‘ερχόμασταν’

δ.	/luzómaste/ ‘λουζόμαστε’ /luzómastan/ ‘λουζόμασταν’	[lúnuméste] [elúnumástan]	[GM]
----	--	----------------------------------	------

- iii. Στο γ’ πρόσωπο πληθυντικού του παρατατικού των ρημάτων της α’ συζυγίας, ο τόνος κατεβαίνει από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα. Για παράδειγμα:

(54)	KNE	AI	ΠΑ.
α.	/réθenan/ ‘πέθαιναν’	[peθέnan]	[GD]
β.	/éfernan/ ‘έφερναν’	[eférgan]	[KI]
γ.	/étréxan/ ‘έτρεχαν’	[etréxan]	[GD]
δ.	/jírizan/ ‘γύριζαν’	[ejirízan]	[LD]
ε.	/éprasan/ ‘έπιασαν’	[epçáhan]	[GD]
στ.	/skótosan/ ‘σκότωσαν’	[eskotósan]	[GD]
ζ.	/éleyan/ ‘έλεγαν’	[eléan]	[KK]
η.	/metálan/ ‘μετάλαβαν’	[metalávan]	[GM]

4.14 Ανασκόπηση

Το παρόν κεφάλαιο είχε ως στόχο να παρουσιάσει τα κύρια φωνολογικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν το ιδίωμα του Αφάντου, όπως για παράδειγμα την αποβολή των ηχηρών τριβόμενων /ν, γ, δ/ σε μεσοφωνηεντική θέση, την προφορά των διπλών

συμφώνων, του τσιτακισμού , την αφομοίωση και την ανομοίωση, την τροπή των /x/ /s/ /θ/ σε γλωττιδικό [h] , την ουρανικοποίηση , την επένθεση του /ɣ/, φαινόμενα που επηρεάζουν τα σύμφωνα και τα φωνήεντα και τέλος τον τονισμό στο ιδίωμα του Αφάντου.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εστιάσουμε στην εξέταση του μορφολογικού συστήματος, δίνοντας έμφαση στο ονοματικό και ρηματικό κλιτικό σύστημα, αλλά και στην περιγραφή των παραγωγικών μορφημάτων που συμμετέχουν στο σχηματισμό νέων λέξεων.

5. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος του Αφάντου. Αρχικά δίνονται κάποιες πληροφορίες που αφορούν το γένος στο αφαντενό ιδίωμα (5.2) και στη συνέχεια εξετάζονται η ονοματική κλιτική μορφολογία (5.3) και η ρηματική κλιτική μορφολογία (5.4). Το τελευταίο μέρος του κεφαλαίου (5.5) είναι αφιερωμένο στην παραγωγική μορφολογία.

5.2 Το γένος

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των ουσιαστικών της ελληνικής γλώσσας είναι ο χαρακτηρισμός τους ως προς το γένος. Στο ιδίωμα του Αφάντου, όπως και στην ΚΝΕ, τα ουσιαστικά χωρίζονται σε τρία γένη, το αρσενικό, το θηλυκό και το ουδέτερο. Αυτό που παρατηρούμε στο αφαντενό ιδίωμα είναι ότι η απόδοση του γένους σε κάποια ουσιαστικά διαφέρει από αυτήν της ΚΝΕ. Για παράδειγμα:

(1)	ΚΝΕ	ΑΙ	ΠΛ.
α.	/to fidi/ ‘το φίδι’	[o ófcos]	[LD]
β.	/to állogo/ ‘το άλογο’	[o alwás]	[N&Z]
γ.	/to stóma/ ‘το στόμα’	[o stómas]	[KK]
δ.	/to áhthos/ ‘το άνθος’	[o aθ:ós]	[GM]
ε.	/to sedóni/ ‘το σεντόνι’	[i sedóna]	[GD]
στ.	/to manítari/ ‘το μανιτάρι’	[i maníta]	[KT]
ζ.	/to agáthi/ ‘το αγκάθι’	[i agátha]	[GD]
η.	/to madíli/ ‘το μαντίλι’	[i madíla]	[GD]

θ. /i γάτα/
'η γάτα'

[o kátis]

[KI]

5.3 Ονοματική κλιτική μορφολογία

5.3.1 Κλίση του άρθρου

Το άρθρο στο ιδίωμα του Αφάντου διαφέρει από την ΚΝΕ μόνο στην αιτιατική πληθυντικού του αρσενικού γένους. Οι τύποι του άρθρου στον πληθυντικό είναι ίδιοι για το αρσενικό και το θηλυκό. Η κλίση του οριστικού άρθρου παρουσιάζεται αναλυτικά στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 9: Οριστικό άρθρο του αφαντενού ιδιώματος

ΕΝΙΚΟΣ			
	ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ΘΗΛΥΚΟ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ
ΟΝΟΜ.	o	i	to
ΓΕΝ.	tu	tis	tu
ΑΙΤ.	ton	tin	to
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝΟΜ.	i	i	ta
ΓΕΝ.	ton	ton	ton
ΑΙΤ.	tis	tis	ta

5.3.2 Κλίση του ουσιαστικού

Η κλίση των ουσιαστικών του αφαντενού ιδιώματος ακολουθεί τους κανόνες κλίσης της ΚΝΕ πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, όπως:

α) Σε αρσενικά με την κατάληξη –ας, η γενική ενικού παίρνει την κατάληξη –ου, π.χ. tu mastóru.

β) Σε αρσενικά με την κατάληξη –ας, η αιτιατική πληθυντικού παίρνει την κατάληξη –ους, π.χ. tus jítónus, tus mastórus

γ) Σε ορισμένα αρσενικά προπαροξύτονα με την κατάληξη –ος, στην ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού, ο τόνος κατεβαίνει στην παραλήγουσα (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 66), π.χ. i athrópi, i adzéli.

5.3.2.1 Αρσενικά ουσιαστικά

Ενικός αριθμός

	(= καθαρός)		(= φαλακρός)
Ον.	o pastrikós	o jítonas	o tsélis
Γεν.	tu pastrikú	tu jítónu	tu tséli
Αιτ.	ton pastrikó(n)	ton jítona	ton tséli(n)

Ενικός αριθμός

	(= άγγελος)	(= τενεκές)	
Ον.	o ádzelos	o tenetsés	o patsás
Γεν.	tu adzéli	tu tenetsé	tu patsá
Αιτ.	ton ádzelo(n)	ton tenetsé	ton patsá

Ενικός αριθμός

		(= παππούς)
Ον.	o meraklís	o páp ^h :us
Γεν.	tu meraklí	tu páp ^h :u
Αιτ.	ton meraklí(n)	ton páp ^h :u

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i pastriṣí	i jítóni	i tsélies
Γεν.	ton pastrikón	ton jítónon	ton tséliion
Αιτ.	tis pastrikús	tis jítónus	tis tsélies

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i adzéli	i tenetsées	i patsáes
Γεν.	ton adzéliion	ton tenetséion	ton patsáion
Αιτ.	tis adzélus	tis tenetsées	tis patsáes

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i meraklées	i pap ^h :úes
Γεν.	ton meraklíion	ton pap ^h :úion
Αιτ.	tis meraklées	tis pap ^h :úes

5.3.2.2 Θηλυκά ουσιαστικά

Ενικός αριθμός

	(= σκιά)	(= λακκούβα)	(= η ευχή)
Ον.	i ascá	i lak ^h :úá	i efcí
Γεν.	tis ascás	tis lak ^h :úas	tis efcís
Αιτ.	tin ascá(n)	tin lak ^h :úá(n)	tin efcí(n)

Ενικός αριθμός

	(= μύτη)	(= πολύ κακιά γυναίκα)
Ον.	i mít ^h :i	i kagaú
Γεν.	tis mít ^h :is	tis kagaús
Αιτ.	tin mít ^h :i(n)	tin kagaú(n)

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i ascés	i lak ^h :úes	i efcés
Γεν.	ton ascón	ton lak ^h :úon	ton efkón
Αιτ.	tis ascés	tis lak ^h :úes	tis efcés

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i mít ^h :es	i kagaúes
Γεν.	ton mít ^h :ón	ton kagaúon
Αιτ.	tis mít ^h :es	tis kagaúes

5.3.2.3 Ουδέτερα ουσιαστικά

Ενικός αριθμός

	(= σίδηρο)	(= φαγητό)	(= το σκοινί)
Ον.	to síero(n)	to faito(n)	to skiní(n)
Γεν.	tu síeru	tu faitú	tu skirú
Αιτ.	to síero(n)	to faitó(n)	to skiní(n)

Ενικός αριθμός

Ον.	to sumári
Γεν.	tu sumarjú
Αιτ.	to sumári

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	ta síera	ta faitá	ta skirná
Γεν.	ton siéron	ton faitón	ton skirón
Αιτ.	ta síera	ta faitá	ta skirná

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	ta sumárza
Γεν.	ton sumarzón
Αιτ.	ta sumárza

5.3.3 Κλίση του επιθέτου

Ενικός αριθμός

Ον.	o kalótixos	i kalótisi	to kalótuxo(n)
Γεν.	tu kalótixu	tis kalótisis	tu kalótixu
Αιτ.	ton kalótixo(n)	tin kalótisi(n)	to kalótixo (n)

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i kalótiçi	i kalótiçes	ta kalótixa
Γεν.	ton kalótixon	ton kalótixon	ton kalótixon
Αιτ.	tis kalótixus	tis kalótiçes	ta kalótixa

Ενικός αριθμός

Ον.	o monaxos	i monasí	to monaxó(n)
Γεν.	tu monaxú	tis monasís	tu monaxú
Αιτ.	ton monaxó(n)	tin monasí(n)	to monaxó(n)

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i monasí	i monasés	ta monaxá
Γεν.	ton monaxón	ton monaxón	ton monaxón

Αιτ.	tis monaxús	tis monasés	ta monaxá
------	-------------	-------------	-----------

Ενικός αριθμός

Ον.	o malakós	i malatsá	to malakó(n)
Γεν.	tu malakú	tis malatsás	tu malakú
Αιτ.	ton malakó(n)	tin malatsa(n)	to malakó(n)

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	i malatsí	i malatsés	ta malaká
Γεν.	ton malakón	ton malakón	ton malakón
Αιτ.	tis malakús	tis malatsés	ta malaká

Ενικός αριθμός

Ον.	o varís	i varjá	to varí(n)
Γεν.	tu vari	tis varjás	tu varjí
Αιτ.	ton varí(n)	tin varjá(n)	to varí(n)

Ενικός αριθμός

Ον.	i varjí	i varjés	ta varjá
Γεν.	ton varjón	ton varjón	ton varjón
Αιτ.	tis varjús	tis varjés	ta varjá

5.4 Ρηματική κλιτική μορφολογία

Οι ρηματικοί τύποι του ιδιώματος του Αφάντου μπορούν να χωριστούν σε δύο κλιτικές τάξεις, αντίστοιχες με αυτές που προτείνει η Ράλλη (2005, 123-140), για την ΚΝΕ. Σύμφωνα με την ανάλυση της Ράλλη η πρώτη κλιτική τάξη (KT1) εμπεριέχει ρήματα τα οποία φέρουν τόνο και λήγουν σε σύμφωνο (βαρύτονα κατά την παραδοσιακή γραμματική) και στη δεύτερη κλιτική τάξη (KT2), η οποία χωρίζεται στις υποκατηγορίες KT2α και KT2β (οξύτονα κατά την παραδοσιακή γραμματική). Στην KT2α ανήκουν τα ρήματα των οποίων τα θέματα παρουσιάζουν τη συστηματική αλλομορφική σχέση $X(\alpha) \sim X\text{φωνήεν}$, όπου το X αναπαριστά μέρος του θέματος και το φωνήεν του δεύτερου σκέλους της αλλομορφικής σχέσης, προσδιορίζεται λεξικά στο λήμμα του θέματος (Ράλλη 2005, 132). Στην KT2β ανήκουν τα ρήματα που

στερούνται το αλλόμορφο Χα. Τα ρήματα αυτά προέρχονται από τα ρήματα της αρχαίας δεύτερης συζυγίας.

5.4.1 Κλιτική τάξη 1

Στην ΚΤ1 παρατηρούμε (Πίνακες 10 και 11) ότι στις καταλήξεις του γ' προσώπου πληθυντικού της ενεργητικής φωνής παρουσιάζεται διτυπία /-un/ και /-usin/ όπως επίσης και /-an/ και /-asin/. Τα κλιτικά επιθήματα /-usin/ και /-asin/ προέρχονται από τα Αρχαία Ελληνικά (ΑΕ) και εναλλάσσονται με τα αντίστοιχα της ΚΝΕ /-un/ και /-an/ (βλ. αντίστοιχη μελέτη για το ιδίωμα του χωριού Φανών των Νικολού & Φραντζή 2015, 295).

Διτυπία επίσης παρουσιάζεται και στις καταλήξεις του α' προσώπου πληθυντικού της ενεργητικής φωνής του ενεστώτα /-omen/ και /-umen/ και στο α' πρόσωπο ενικού της παθητικής φωνής του ενεστώτα /-ome/ και /-ume/.

Οι καταλήξεις του παθητικού αορίστου διατηρούνται από τα ΑΕ, με εξαίρεση το α' πρόσωπο ενικού και παρατηρείται διτυπία με τις αντίστοιχες της ΚΝΕ και ο αόριστος ενεργητικής φωνής σε κάποια ρήματα σχηματίζεται με το κλιτικό επίθημα –κα, κάτι που συνέβαινε στο σχηματισμό του παρακειμένου της ΑΕ, π.χ. έδωκα, έφηκα.

Το β' πρόσωπο πληθυντικού του παρατατικού σχηματίζεται με την κατάληξη /-ústan/ αντί του /-osastan/ της ΚΝΕ (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 78).

Στο γ' πρόσωπο πληθυντικού του ενεστώτα και του παρατατικού της παθητικής φωνής ο τόνος εμφανίζεται στην τέταρτη από το τέλος συλλαβή και ένας δεύτερος τόνος να αναπτύσσεται στη παραλήγουσα, παραβιάζοντας έτσι το νόμο της τρισυλλαβίας, π.χ. [elúnumásta(n)].

Για τη δήλωση των μελλοντικών χρόνων χρησιμοποιείται ο δείκτης /éhen na/ (ύστερα από σταδιακή τροπή του /θ/ σε [h]). Ο τύπος /éhen na/ + ρήμα για το σχηματισμό του μέλλοντα, θυμίζει το μεσαιωνικό σχηματισμό *θέλει ίνα* + ρήμα.

Στην ΚΤ1 ανήκουν και τα πρώην συμφωνόληκτα ρήματα, στα οποία αποβλήθηκε το μεσοφωνηεντικό /γ/ αλλά διατηρούν το /i/ της κατάληξης στο β' πρόσωπο ενικού, π.χ. *πάεις, ακούεις, φάεις, λέεις*. (αντί *πας, ακούς, φας, λες* της ΚΝΕ).

Τέλος βλέπουμε ότι στο αφαντενό ιδίωμα, όπως συμβαίνει σε πολλές διαλέκτους της Ελληνικής (βλ. Ράλλη 2005, 63), η συλλαβική αύξηση /e/ εμφανίζεται

ακόμα και όταν δεν είναι φορέας τόνου, π.χ. *elústika*, *elúnunumun* (αντί για *λουστήκα*, *λουζόμουν*).

Πίνακας 10: Ενεργητική φωνή KT1 (λούνω ‘λούζω’)

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α'	lúno	éluna	élusa	lúso
	β'	lúnis	élunes	éluses	lúsis
	γ'	lúni	élune	éluse	lúsi
Πλ.	α'	lúnume(n) / lúnome	elúnume(n)	elúsame	lúsume / lúsome
	β'	lúnete	elúnate	elúsate	lúsate
	γ'	lúnusi(n) / lúnu(n)	elúnasi(n) / elúna(n)	elúsasi(n) / elúsa(n)	lúsusi(n) / lúsu(n)

Πίνακας 11: Παθητική φωνή KT1

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α'	lúnume / lúnome	elúnunumun	elústika	lustó
	β'	lúnese	elúnusun	elústis / elústit̂ses	lustí
	γ'	lúnete	elúnudan	elústi(n) / elústit̂se	lustí
Πλ.	α'	lúnumešte/ lúnumáste	elúnumásta(n)	elústime(n) / elustíkame(n)	lustúme(n)
	β'	lunúsaste	elunústa(n)	elústite / elustít̂sete	lustíte
	γ'	lúnude	elúnuda(n)	elústisan / elústikan	lustúsi(n) / lustú(n)

5.4.2 Κλιτική τάξη 2

Η KT2 χωρίζεται σε δύο υποκατηγορίες, την KT2α και την KT2β. Στην KT2α ανήκουν ρήματα όπως *γαρό* (‘αγαπάω’), *filó* (‘φιλάω’), *traudó* (‘τραγουδάω’), *miló*

(‘μιλάω’), *puló* (‘πουλάω’), ενώ στην ΚΤ2β ανήκουν ρήματα όπως *ponó* (‘πονάω’), *thoró* (‘βλέπω’), *foró* (‘φοράω’), *kunvaló* (‘κουβαλάω’), *vtomó* (‘βρομάω’). Η ΚΤ2α και η ΚΤ2β παρουσιάζουν διαφορές μόνο στους χρόνους της ενεργητικής φωνής, ενώ η παθητική φωνή είναι όμοια και για τις δύο.

Στην ΚΤ2 (Πίνακες 12-15) παρατηρούμε ότι στις καταλήξεις του γ’ προσώπου πληθυντικού της ενεργητικής φωνής και γ’ προσώπου πληθυντικού παθητικής φωνής στον αόριστο και στο μέλλοντα, παρουσιάζεται διτυπία /-un/ και /-usin/ όπως επίσης και /-an/ και /-asin/.

Ακόμα βλέπουμε ότι διατηρούνται οι καταλήξεις του παθητικού αορίστου από τα ΑΕ, με εξαίρεση το α’ πρόσωπο ενικού και παρατηρείται διτυπία με τις αντίστοιχες της ΚΝΕ.

Διτυπία επίσης παρουσιάζεται στις καταλήξεις του α’, β’ και γ’ προσώπου ενικού της ενεργητικής φωνής στον παρατατικό.

Το α’ πρόσωπο πληθυντικού του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής σχηματίζεται με την κατάληξη /-úme(n)/ αντί του /-áme/ της ΚΝΕ και το α’ πρόσωπο ενικού του ενεστώτα της παθητικής φωνής σχηματίζεται με την κατάληξη /-úme/ αντί του /-áme/ της ΚΝΕ.

Πίνακας 12: Ενεργητική φωνή ΚΤ2α (*γαρό* ‘αγαπώ’)

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α’	γαρό	εγάrun / εγαρύsa	εγάpisa	γαρίso
	β’	γαράs	εγάpas / εγαρύses	εγάpises	γαρίsis
	γ’	γαρά	εγάpa / εγαρύse	εγάpise	γαρίsi
Πλ.	α’	γαρύme(n)	εγαρύsame(n)	εγαρίsame(n)	γαρίsume(n)
	β’	γαράte	εγαρύsate	εγαρίsate	γαρίsete
	γ’	γαpusi(n) / γαρύn	εγαρύsasi(n) / εγαρύsan	εγαρίsasi(n) / εγαρίsan	γαρίsusi(n) / γαρίsun

Πίνακας 13: Παθητική φωνή ΚΤ2α

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α'	γαρζύμε	εγαρζύmun	εγαρίθika	γαριθό
	β'	γαρζέσε	εγαρζύsun	εγαρίθiς /εγαρίθît̂ses	γαριθίς
	γ'	γαρζέτε	εγαρζύdan	εγαρίθi / εγαρίθît̂se	γαριθί
Πλ.	α'	γαρζumeste/ γαρζumaste	εγαρζύmasthan	εγαρίθimen/ εγαριθikamen	γαριθύme(n)
	β'	γαρζέστε	εγαρζύstan	εγαρίθiτε / εγαριθît̂sete	γαριθίτε
	γ'	γαρζύδε	εγαρζύdan	εγαριθikasi(n)/ εγαρίθikan	γαριθύsi(n) / γαριθύν

Πίνακας 14: Ενεργητική φωνή ΚΤ2β (*foró* 'φοράω')

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α'	foró	efórjun / eforúsa	efóresa	foréso
	β'	forís	efórjes / eforúses	efóreses	foréσις
	γ'	forí	efórje / eforúse	efórese	foréσι
Πλ.	α'	forúme(n)	eforúsame(n)	eforésame(n)	forésume(n)
	β'	foríte	eforúsate	eforésate	forésete
	γ'	forúsi(n) / forún	eforúsasi(n) / eforúsan	eforésasi(n) / eforésan	forésusi(n) / forésun

Πίνακας 15: Παθητική φωνή ΚΤ2β

		Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Στ. Μέλλοντας
Εν.	α'	forjúme	eforjúmun	eforéthika	forethó
	β'	forjése	eforjúsun	eforéθiς / eforéθît̂ses	foreθiς
	γ'	forjéte	eforjúdan	eforéθi /	foreθi

				eforéθítse	
Πλ.	α'	forjúmeste /forjúmaste	eforjúmastan	eforéθimen/ eforeθíkamen	foreθúme(n)
	β'	forjéste	eforjústan	eforéθite / eforeθíkate	foreθite
	γ'	forjúde	eforjúdan	eforeθíkasi(n) / eforéθikan	foreθúsi(n) / foreθún

5.5 Παραγωγική μορφολογία

Σύμφωνα με τη Ράλλη (2005, 138), «ως παραγωγή ορίζεται η διαδικασία σχηματισμού νέων λέξεων, συνήθως μετά το συνδυασμό θέματος και παραγωγικού προσφύματος». Η παραγωγή χωρίζεται σε προθηματοποίηση και επιθηματοποίηση ανάλογα με το είδος του προσφύματος που προσκολλάται στη βάση. Στην ελληνική γλώσσα τα επιθήματα είναι περισσότερα από τα προθήματα και κατέχουν πολλά και ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά (Ράλλη 2005, 146). Στις παρακάτω υποενότητες παρουσιάζονται παραδείγματα παραγωγικής επιθηματοποίησης στο αφαντενό ιδίωμα.

5.5.1 Παράγωγα ουσιαστικά

Τα πιο συχνά παραγωγικά μορφήματα για το σχηματισμό ουσιαστικών στο αφαντενό ιδίωμα είναι τα εξής (βλ. Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 93):

- áι (-άι), π.χ. [simáí] (=σημάδι), [rimáí] (ρημάδι), [riγáí] (=πηγάδι).
- ía (-ία), π.χ. [avaría] (= ζημιά), [batanía] (= κουβέρτα), [kanaría] (= βολβός).
- as (-ας), π.χ. [aluminas], [katsunás] (= μικρό δρεπάνι), [kalaθás], [tavás] (=τηγάνι), [awmás] (= κοτέτσι).
- áni (-άνι), π.χ. [kazáni], [vazáni] (= μελιτζάνα) [zidáni] (=σκοτάδι), [kuváni] (= κυψέλη).
- úni (-ούνι), π.χ. [kandúni] (= η γωνιά), [kuδúni], [melekúni] (= παστέλι), [kuskúni] (= γουρουνάκι).
- ína (-ίνα), π.χ. [vifína] (=πήλινη στάμνα), [krevatína] (= κληματαριά).
- ári (-άρι), π.χ. [sumári] (= σαμάρι), [mulári], [sitári] [γumári] (= φορτίο), [atsinári] (= άκρη δρόμου).
- mós (-μός), π.χ. [misemós], [erkomós], [paemós] [varemós].

- λά (-λιά), π.χ. [aθuλά] (= στάχτη), [pateλά] (= αργιλώδες χώμα), [monofalά] (= συνεφιά), [frokaλά] (= σκούπα).
- νά (-νιά), π.χ. [sfikaοná] (= σφηκοφωλιά), [ksirná] (= πόα).
- ris (-ρης), π.χ. [lespéris] (= γεωργός), [mástoris], [kaníris] (= αλλήθωρος), [liksçáris] (= λαίμαργος).
- lo (-λο), π.χ. [káfkalo], [kúmelo], (= τζάκι), [frókalο] (=σκουπίδι), [martotúlo] (= χαμομήλι), [múskulo] (= μούσμουλο), [néfelo] (=σύννεφο).
- úa (-ούα), π.χ. [núa] (= αργαλειός), [petseflúa] (= φλούδα), [atsiknúa] (= τσουκνίδα), [atsilarúa] (= αγριόχορτο).
- já (-γκιά), π.χ. [maðjá] (= λεφτά), [merjá], [maerjá] (= μερίδα μαγειρεμένου φαγητού), [θeijá] (= θηλειά).
- cá (-κιά), π.χ. [karkaθcá] (=κουτσουλιά), [kascá] (= φωλιά πουλιού), [ascá] (= σκιά), [mistokarfca] (= γαρύφαλλο).
- eri (-έρι), π.χ. [tsédzeri] (= χάλκινο σκεύος).
- ónas (-ώνας), π.χ. [pul^donas] (= κοτέτσι).

5.5.1.1 Υποκοριστικά

- át^{si} (-άτσι), π.χ. [peðát^{si}] (= παιδάκι), [pal^dikarát^{si}] (=παλικαράκι), [pul^dát^{si}] (= πουλάκι), [palukát^{si}] (= παλουκάκι), [ksilát^{si}] (=ξυλάκι). Το μόρφημα – άτσι είναι το πιο παραγωγικό μόρφημα υποκορισμού για το αφαντενό ιδίωμα.
- ít^{sa} (-ίτσα), π.χ. [kopel^dít^{sa}] (= κοπελίτσα), [ðimelít^{sa}] (= η δίδυμη).
- ári (-άρι), π.χ. [petíñari], [vitinári] (=μικρό πιθάρι), [vunári] (= μικρός λόφος).
- úli (-ούλι), π.χ. [tsipúli] (= μικρός κήπος).

Στα δεδομένα μας εντοπίστηκαν μόνο τα παραπάνω μορφήματα υποκορισμού. Τα επιθήματα που παρατίθενται στη συνέχεια προέρχονται από τους Ντίνα & Ζαρκογιάννη (2009, 92):

- úl^da (-ούλ^da), π.χ. [petsetúl^da], [kamarúl^da].
- úi (-ούι), π.χ. [pit^h:arúi], [pelekúi].
- í (-ί), π.χ. [to tsadí], [to kuzini] (= μικρό κουζίνακι).
- úri (-ούρι), π.χ. [to fak^h:úri] (= μικρό μανταρίνι).

5.5.1.2 Μεγεθυντικά

-ára (-άρα), π.χ. [maksilára], [korpel^dára], [mulára], [lol^dára], (= μεγάλη τρέλα), [po^dára].

-arás (-αράς), π.χ. [ðuleftarás], [mit^h:arás].

-aros (-αρος), π.χ. [pséft^h:aros], [tsigúnaros], [korítsaros].

-óna (-όνα), π.χ. [sedóna].

-úna (-ούνα), π.χ. [kalaθúna] (= μεγάλο καλάθι), [kalafúna] (= μεγάλη φωτιά), [ku^dúna].

-a (-α), π.χ. [madíla], [xoráfa], [kaⁿdila], [lekána].

-opós (-ωπός), π.χ. [mealo^opos].

5.5.2 Παράγωγα επίθετα

Τα πιο συνηθισμένα παραγωγικά μορφήματα για το σχηματισμό επιθέτων στο αφαντενό ιδίωμα είναι (βλ. Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009, 94):

-ενός –ενή –ενό(v), π.χ. Μαριτσεινός –ή –ό(v).

-νιος –νια –νιο(v), π.χ. σιταρένιος –νια –νιο(v).

-ικός –ιτσά –ικό(v), π.χ. παστρικός –ιτσά –ικό(v).

-ικος –ιτση –ικο(v), π.χ. συνομήλικος –ιτση –ικο(v).

-τ^hός –τ^hή –τ^hό(v), π.χ. χαλατ^hός –τ^hή –τ^hό(v).

-τ^hης –τ^hισα –τ^hικο(v), π.χ. σακ^hάτης –τ^hισα –τ^hικο(v).

-νος –νη –νο(v), π.χ. ετσίνος νη –νο(v).

-ένιος –ένια –ένιο(v), π.χ. μαντεμένιος ένια –ένιο(v).

-ερός –ερή –ερό(v), π.χ. κοφτερός –ερή –ερό(v).

-άτος, -άτη, -άτο(v), π.χ. μουσάτος -άτη, -άτο(v).

Κάποια από τα παραγωγικά επιθήματα τα οποία συναντάμε στο αφαντενό ιδίωμα είναι κοινά με την ΚΝΕ, όπως για παράδειγμα τα -νιος –νια –νιο, - νος –νη –νο, ερός –ερή –ερό και -άτος, -άτη, -άτο.

5.6 Ανασκόπηση

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εστίασαμε στην περιγραφή του μορφολογικού συστήματος του ιδιώματος του Αφάντου. Αρχικά παρουσιάστηκαν οι αποκλίσεις του ιδιώματος από την ΚΝΕ σε ό,τι αφορά την απόδοση της τιμής του γένους σε κάποια ουσιαστικά. Στη συνέχεια, επικεντρωθήκαμε στην εξέταση του ονοματικού κλιτικού

συστήματος παρέχοντας ενδεικτικά παραδείγματα κλίσης των ουσιαστικών και των επιθέτων του ιδιώματος. Ακολούθησε η περιγραφή του ρηματικού συστήματος, αφού πρώτα διακρίναμε τα ρήματα σε δύο κλιτικές τάξεις ακολουθώντας το διαχωρισμό που προτείνει η Ράλλη (2005) για τα ρήματα της ΚΝΕ. Ολοκληρώσαμε το παρόν κεφάλαιο με την παράθεση των πιο αντιπροσωπευτικών παραγωγικών επιθημάτων που απαντούν στο αφαντενό ιδίωμα και, συγκεκριμένα, των επιθημάτων που σχηματίζουν ουσιαστικά και εκείνων που παράγουν επίθετα.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία αποτέλεσε μια προσπάθεια συγχρονικής καταγραφής και περιγραφής ενός νεοελληνικού ιδιώματος της νοτιοανατολικής διαλεκτικής ζώνης, αυτού του Αφάντου Ρόδου, σε επίπεδο φωνολογίας και μορφολογίας. Η γλωσσολογική περιγραφή βασίστηκε κυρίως σε πρωτογενές γλωσσικό υλικό που συλλέχθηκε από φυσικούς ομιλητές του ιδιώματος στο πλαίσιο επιτόπιας έρευνας στο ομώνυμο χωριό της Ρόδου και συμπληρωματικά στα γραπτά δεδομένα από την εργασία των Ντίνα & Ζαρκογιάννη «*Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων: Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*».

Πολλά από τα φαινόμενα που παρουσιάστηκαν σε αυτήν την εργασία είχαν παρουσιαστεί και σε παλιότερες έρευνες (Τσοπανάκης, 1940· Τσοπανάκης, 1992· Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009), και κάποια παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά. Ο Τσοπανάκης (1940 & 1992) στις μελέτες του κατέγραψε συστηματικά τα φωνολογικά φαινόμενα όλων των ροδιακών διαλέκτων και χώρισε το νησί σε δύο ιδιοματικές ζώνες, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα φωνολογικά χαρακτηριστικά που τις διακρίνουν. Από την άλλη ο Ντίνας και η Ζαρκογιάννη στο βιβλίο τους χρησιμοποίησαν τη περιγραφή των σημαντικότερων γλωσσικών φαινομένων που απαντούν στο ιδίωμα του Αφάντου ως βάση για τη γλωσσική διδασκαλία.

Αυτό που επιχείρησε η παρούσα εργασία και τη διαφοροποιεί από τις προηγούμενες είναι η δημιουργία διαλεκτικών σωμάτων κειμένων σε ΔΦΑ. Η φωνητική μεταγραφή του προφορικού υλικού χρησιμοποιώντας το ΔΦΑ σε διαλεκτικές έρευνες μπορεί να βοηθήσει στην εύρεση φαινομένων τα οποία σε μια ορθογραφική μεταγραφή θα χάνονταν, καθώς τα ελληνικά γράμματα είναι ανεπαρκή για να αποδώσουν με ακρίβεια τους διακριτούς διαλεκτικούς ήχους. Μια επιπλέον συνεισφορά αυτής της μελέτης είναι η παροχή πληθώρας δεδομένων που ακολουθούν σε κάθε περίπτωση την περιγραφή των ιδιαίτερων φωνολογικών και μορφολογικών δομών που διατηρούνται στο ιδίωμα του Αφάντου.

Συνοψίζοντας, από τα πορίσματα της παρούσας διαλεκτολογικής μελέτης προέκυψε ότι υπάρχει αισθητή συρρίκνωση του ιδιώματος λόγω της καταλυτικής επίδρασης της ΚΝΕ. Τα φωνολογικά και μορφολογικά φαινόμενα που παρουσιάστηκαν στην εργασία εμφανίζονται στις δυο ομάδες των πληροφορητών, όχι όμως στο μέγεθος που τα είχε περιγράψει ο Τσοπανάκης το 1940, και ταυτόχρονα συνυπάρχουν με τους τύπους της ΚΝΕ. Αυτό δείχνει ότι η συγκεκριμένη ροδιακή

ποικιλία βρίσκεται σε διαδικασία υποχώρησης και υφίσταται συνεχείς και εκτεταμένες αλλαγές.

Ολοκληρώνοντας, έχει σημασία να αναφέρουμε ότι η παρούσα εργασία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για περαιτέρω έρευνα πάνω στο ιδίωμα του Αφάντου. Μια πρώτη πρόταση είναι ο εμπλουτισμός του διαλεκτικού σώματος κειμένων με υλικό από περισσότερους πληροφορητές από όλες τις ηλικιακές ομάδες, με σκοπό να ελεγχθεί ο βαθμός της συρρίκνωσης του αφαντενού ιδιώματος. Επιπρόσθετα σε μια μελλοντική έρευνα, πέρα από τα επίπεδα της φωνολογίας και της μορφολογίας, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και το επίπεδο της σύνταξης, ώστε να βοηθήσει στη δημιουργία μιας πληρέστερης γραμματικής περιγραφής του συγκεκριμένου ροδιακού ιδιώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. 1924. Εισαγωγή εις την νεοελληνική διαλεκτολογία. Περί της αρχής των Νεοελληνικών διαλέκτων. *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 1: 93-108.
- ARMOSTI, S. 2011. Aspiration and Gemination in Modern Greek Varieties: The case of Cypriot Greek. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6. 31-59.
- ΑΡΜΟΣΤΗ, Σ., ΚΑΤΣΟΓΙΑΝΝΟΥ, Μ., ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Κ., & ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ, Χ. 2012. Τάσεις των Κυπρίων ως προς τη γραπτή απόδοση των μεταφατνιακών συμφώνων της κυπριακής. *Πρακτικά 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Στο Gavriilidou et al. (2012). (Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σ.663-687.
- ΑΡΧΑΚΗΣ, Α. & ΚΟΝΔΥΛΗ, Μ. 2004. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
- ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. Β. 1994. Κοινά διαλεκτικά Δωδεκανήσου και Μάνης. Νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο *Πρακτικά 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας (Ρόδος 26-30/3/1992)*, 1ος τόμ., Αθήνα. 43-63.
- ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. Β. 1973. Η κυπριακή διάλεκτος και το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών. Στο Παπαδόπουλος & Χριστοδούλου (1973): 23-102.
- BROWNING, R. 1969. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BROWNING, R. 1995. *Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. μετ. Μ Κονιμή, Αθήνα: Πατάκης.
- BUCK, C. 1955. *The Greek Dialects*. Chicago: University of Chicago Press.
- CHAMBERS, J & TRUDGILL, P. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSERIU, E. 1982. Η Γλωσσογεωγραφία. Μτφ. Μηνά Κ. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- ΓΕΩΡΓΑΛΙΔΟΥ, Μ., ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Β., ΡΕΒΥΘΙΑΔΟΥ, Α. & ΚΑΪΛΗ, Χ. 2005. Η γλωσσολογική και κοινωνιογλωσσολογική ταυτότητα μιας ροδιακής ποικιλίας της Ελληνικής. Ανακοίνωση στο 6ο Παγκόσμιο Γλωσσολογικό Συνέδριο του Οργανισμού για τη Διεθνοποίηση της Ελληνικής Γλώσσας: Οι

- Διαλεκτικές Μορφές της Ελληνικής Γλώσσας από την Αρχαία Εποχή μέχρι Σήμερα*. Κοριλιάνο, Ότραντο Απουλίας, 6-8 Οκτωβρίου 2005.
- DAWKINS, R. 1940. The dialects of Modern Greek. *Transactions of the Philological Society*, 1-38.
- ΔΕΛΒΕΡΟΥΔΗ, Ρ. 1999. Γλωσσικό ζήτημα και νεοελληνικά ιδιώματα (1880-1910). Στο ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ 1999, 553-560.
- ΔΕΛΒΕΡΟΥΔΗ, Ρ. 2001. Γλώσσα και διάλεκτος. Στο Χρηστίδης et.al. 2001, 50-53.
- ΔΗΜΕΛΑ, Ε. 2010. *Η προθηματοποίηση στις νεοελληνικές διαλέκτους: συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- HATZIDAKIS, G. 1892. *Einleitung in die neugriechische Grammatik*. Leipzig.
- HAUGEN, E. 1996. Dialect, language, nation. *American Anthropologist* 68 (6): 922-935.
- HENRICH, G. S. 1994. Ροδίτικα φωνητικά φαινόμενα σε 3 ποιήματα του Μανόλη Λιμενίτη. Στο *Νεοελληνική διαλεκτολογία. Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας* (Ρόδος 26-30/3/1992), 1ος. τόμ., 131-141. Αθήνα.
- HUDSON, R.A. 1980. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOLTON, D., MACKRIDGE, P. & ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ-WARBURTON. E. 1999. *Γραμματική της Ελληνικής*. Αθήνα: Πατάκης.
- HORROCKS, G. 1997. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. Λονδίνο: Longman.
- ΚΑΚΡΙΔΗ-ΦΕΡΡΑΡΙ, Μ. 2007. Διάλεκτος. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html
- ΚΑΜΠΑΚΗ-ΒΟΥΓΙΟΥΚΛΗ, Π. 2009. *Εισαγωγή στη νεοελληνική διαλεκτολογία κατά παράδοση*. Ξάνθη: Σπανίδης.
- ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, Α. 1965. Η φωνητική των ιδιωμάτων της νήσου Κω. *Λεξικογραφικόν δελτίον* 10, 3-96.
- ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, Α. 1997. *Γραμματική των Ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. 2014. Το ιδίωμα της Καλύμνου και της Ρόδου: Διαχρονική προσέγγιση. Στο Αναγνωστήριο Καλύμνου «Αι Μούσαι» (εκδ.) Καλυμνιακά Χρονικά ΙΗ': 407-445.
- ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. 1970. Συμβολή εις τη μελέτη της κυπριακής διαλέκτου. *Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 3, 87-109.

- KONTOΣOΠOYΛOΣ, N. 1983-4. La Grèce du *ti* at la Grèce du *inda*. *Γλωσσολογία* 2 3:149-162.
- KONTOΣOΠOYΛOΣ, N. 1988. *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- KONTOΣOΠOYΛOΣ, N. 1988. Η δωδεκανησιακή προφορά της Ελληνικής. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 2: 165-169.
- KONTOΣOΠOYΛOΣ, N. 2001. *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- KPYCΤAΛ, N. 2003. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μτφρ. Ευδόπουλος, Γ. Αθήνα: Πατάκης.
- LABOV, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- MANOLESSOU, I. & BEIS, S. 2006. Syntactic isoglosses in Modern Greek dialects: The case of the indirect object. Στο M. Janse, B. D. Joseph & A. Ralli (επιμ.), *Proceedings of the Second International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*, 220-235. Mytilene: University of Patras.
- MANΩΛECCOY, I. & ΜΠACCEA- ΜΠEΖAΝTAKOY, X. 2012. Τα διπλά σύμφωνα στις νεοελληνικές διαλέκτους: Συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση. *Πρακτικά 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Στο Gavriilidou et al. (2012). (Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σ. 950-959.
- MANΩΛECCOY, I., ΜΠEHC, C. & ΜΠACCEA-ΜΠEΖAΝTAKOY, X. 2012. Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 26. 181-221.
- ΜAΛIKOYTH-DRACHMAN, A. 1996. Διαλεκτικός λόγος: Μια μορφή ετερότητας που χάνεται. Στο «*Ισχυρές*»-«*ασθενείς*» γλώσσες στην *Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*. Πρακτικά ημερίδα, Θεσσαλονίκη 25 Απριλίου 1996, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 107-119. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΜAΛIKOYTH-DRACHMAN, A. 2000. Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων. Στο Χριστίδης et al. 2000, 91-96.
- ΜÉNDEZ-DOSUNA, J. 2002. Deconstructing ‘height dissimilation’ in Modern Greek. *Journal of Greek Linguistics* 3, 83-114.
- ΜΗΝAΣ, K. 1970. Τα ιδιώματα της Καρπάθου. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

- ΜΗΝΑΣ, Κ. 1994. *Η γλώσσα των δημοσιευμάτων μεσαιωνικών ελληνικών εγγράφων της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- ΜΗΝΑΣ, Κ. 2002. *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Καρπάθου*. Ρόδος: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου & Παγκαρπαθιακός Σύλλογος Ρόδου.
- ΜΗΝΑΣ, Κ. 2004. *Μελέτες νεοελληνικής διαλεκτολογίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός
- MORPUGO D. 1988. Problems in Cyprian phonology and writing. In Karageorghis & Mason (1988): 99-130.
- ΜΩΥΣΙΑΔΗΣ, Θ. 2005. *Ετυμολογία: Εισαγωγή στη μεσαιωνική και νεοελληνική ετυμολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- NESPOR, M. 1999. *Φωνολογία*. Προσαρμογή στην Ελληνική γλώσσα Α. Ράλλη & M. Nespou. Αθήνα: Πατάκης.
- NEWTON, B. 1972. *The Generative Interpretation of Dialect: A Study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: C.U.P
- NEWTON, B. 1972a. *Cypriot Greek: Its Phonology and Inflections*. The Hague: Mouton.
- ΝΙΚΟΛΟΥ, Κ. & ΦΡΑΝΤΖΗ, Κ. Θ. 2015. Φωνές της Δωδεκανήσου: μια πρώτη προσέγγιση της ροδιακής ποικιλίας των Φανών. *Πρακτικά 36^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής*, (Θεσσαλονίκη, 24-25 Απριλίου 2015), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 289-301.
- ΝΤΙΝΑΣ, Δ & ΖΑΡΚΟΓΙΑΝΝΗ, Ε. 2009. *Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ, Ν. 2011β. Ρηματική κλιτική μορφολογία του μεγαρικού ιδιώματος. Στο *Patras Working Papers in Greek Linguistics* 2.1. 55-77.
- ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ, Ν. 2001β. Πελοποννησιακός ιδιωματικός λόγος και κοινή νεοελληνική. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 21ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α.Π.Θ.*, 550-561.
- ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ, Ν. 2009. Το φαινόμενο του τσιτακισμού στα Πελοποννησιακά ιδιώματα. Στους Γ. Γιαννάκης κ.ά. (επιμ.), *Ηλεκτρονικά Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* [e-book]. Διαθέσιμο στο: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/docs/greek/036_pantelidisICGL8_OK.pdf. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

- ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ, Χ. 1929. *Φωνητική των νεοελληνικών ιδιωμάτων Κύπρου Δωδεκανήσου και Ικαρίας*. Αθήνα: Σακελλάριος [Φωτοτυπική ανατύπωση σε Παράρτημα στο *Ελληνική Διαλεκτολογία 2 (1991)*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης].
- ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Χ. 1958. Μορφολογία των ροδίτικων ιδιωμάτων. *Δωδεκανησιακόν Αρχείον* 3: 9-106.
- ΡΑΛΛΗ, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- RALLI, A. 2007. Syntactic and Morphosyntactic Phenomena in Modern Greek Dialects: The State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 2006: 121-159.
- RALLI, A. 2009. Morphology meets Dialectology: Insights from Modern Greek Dialects. *Morphology*, 19 (1), 87-105.
- REVITHIADOU, A. 2006. Prosodic filters on syntax: An interface account of second position clitics. *Lingua* 116, 79-111.
- REVITHIADOU, A., M. VAN OOSTENDORP, K. NIKOLOU & M.-A. TILIOPOULOU. 2006. Vowel harmony in contact-induced systems: the case of Asia Minor dialects of Greek. Στο B. Joseph, A. Ralli & M. Janse (επιμ.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras. 350-365.
- REVITHIADOU, A. & SPYROPOULOS, V. 2008. Greek object clitic pronouns: A typological survey of their grammatical properties. *STUF – Language Typology and Universals* 61, 39-53.
- SAUSSURE, F. [1916] 1979. *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*. Μτφρ. Αποστολόπουλος Φ. Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΣΗΦΟΠΟΥΛΟΣ, Τ. 1980. *Ιστορία και λαογραφία του Αφάντου Ρόδου*. Αθήνα: Εκπολιτιστικός λαογραφικός σύλλογος «Ο Πήγασος» Αφάντου-Ρόδου.
- ΤΖΙΤΖΙΑΗΣ, Χ. 2000 & 2001. Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ et al. 2000, 15-22 και στο ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ et al. 2001, 168-174.
- ΤΖΙΤΖΙΑΗΣ, Χ. επιμ. Υπό έκδοση. *Οι νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1938] 1981. *Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*. 3^{ος} τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

- TRUDGILL, P. 2000. Greece and European Turkey: From religious to linguistic identity. Στο *Language and Nationalism in Europe*, επιμ. S. Barbour and C. Carmichael, 240-263. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- TRUDGILL, P. 2003. Modern Greek dialects: A preliminary classification, *Journal of Greek Linguistics* 4, σ. 45–64.
- TSOPANAKIS, A. G. 1940. *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*. Athens: Verlag der “By antinischNeugriechischen Jahrb cher”.
- ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ Α. Γ. 1992. *Ροδιακά γλωσσοϊστορικά μελετήματα*. Αθήνα: Δημόσια Βιβλιοθήκη ρόδου.
- ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ, Γ. 1915. *Σύντομος Ιστορία της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.
- ΧΟΡΡΟΚΣ, ΤΖ. 2006. *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Εισ.-μτφρ. Σταύρου Μ. & Τζεβελέκου Μ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Α.-Φ. σε συνεργασία με τη Μ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ. 2001. *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Α.-Φ. ET AL., επιμ. 2000. *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της* (δίγλωσση έκδ., ελλ.-γαλλ.). Αθήνα & Θεσσαλονίκη: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Χ. 2015. Το γλωσσικό ιδίωμα της βορειοδυτικής Πάφου: Φωνολογική περιγραφή. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.